

CVETKA HEDŽET TOTH
Univerzitet u Ljubljani, Filozofski fakultet - Odsek za filozofiju
AUTOBIOGRAFIJA POLITIZOVANOG VEKA

*Svet će možda žaliti da se, suočen s alternativom
Roze Luksemburg - socijalizam ili varvarstvo - od-
lučio protiv socijalizma.*

— Erik Hobsbaum (2002)

Apstrakt: Članak je produžetak problemskog i analitičkog prikaza dela engleskog marksiste Erika Hobsbauma (Eric Hobsbawm) *Zanimljiva vremena: Moj doživljaj 20. veka*. U članku se posebno ukazuje na činjenicu da je Hobsbaum neko ko istrajava do kraja, dakle još i danas, uprkos tome što se raspalo sve ono što je bilo nadgranja Oktobarske revolucije. Njegovo shvatanje istorije postavlja pitanja o dva pojma koje moramo kritički analizovati, a to su pojmovi distance i identiteta. Jedna od vodećih i ujedno zaključnih misli njegovog dela *Zanimljiva vremena* glasi: "Istoriji je potrebna distanca ne samo od strasti, osećanja, ideologija i strahova naših verskih ratova, već i od sve opasnijeg iskustva *identiteta*". Njegova autobiografija upućuje nam i ovu misao, koja je u mnogo čemu vodeći motiv autorovog zanimljivog dela: "Mi smo prva generacija koja je preživela istorijski trenutak kada su prestala da deluju pravila i konvencije, koja su dotad povezivala ljudska bića u porodice, zajednice i društva. Ako biste želeli da znate kako je bilo, to vam možemo reći još samo mi. Ako mislite da možete da se vratite tamo, možemo vam garantovati da to nije moguće."

Bez obzira na to što je spreman da prizna kako "na žalost, Lenjinova Kominternu nije bilo posebno dobra ideja", Hobsbaum je kao marksista i komunista svestan da se svet i njegovi odnosi još nisu promenili. "Pa ipak, ne bacajmo puške u kukuruz, iako su vremena nepovoljna. Socijalnu nepravdu potrebno je još uvek raskrinkavati i negirati. Svet se neće poboljšati sam od sebe". Negovati i čuvati utopiju o toj mogućnosti je trajni Hobsbaumov doprinos materijalističkom i marksističkom razumevanju istorije koji zahteva da prekoračimo granice prošlosti - kao i granice njegovoga politizovanog veka.

Ključne reči: Erik Hobsbaum, marksizam, filozofija istorije, metafizika, utopija, antropologija politike, etika.

1. TIPIČNA STRAST 20. VEKA - POLITIČKI ANGAŽMAN

Zbog čega je 20. vek bio tako mnogo ispolitizovan? Ne toliko odgovor, već pre svega lični doživljaj, analitički, istorijski, putopisni, filozofski, sociološki usmereno razmišljanje o tome posreduje Erik Hobsbaum (rođen 1917.) u svome delu *Zanimljiva vremena*

: *Moj doživljaj 20. veka* (Interesting Times: A Twentieth Century Life, 2002). Još pre toga smo ispod pera ovog markantnog engleskog historičara koji ima i nemačku verziju imena Eric John Ernest Hobsbaum a detinjstvo je proveo u Beču, mogli da čitamo dva njegova dela koja su prevedena na slovenački, a to su: *Razdoblje revolucije 1789-1848* (objavljeno 1968.) i *Vreme krajnosti: Svetska istorija 1914-1991* (izišlo 2000.). To je, kako sam kaže, njegova najuspešnja knjiga, kako u pogledu prijema kod kritičara “čitavog ideološkog spektra globusa”¹, tako i u pogledu prodavanosti. Oba pomenuta dela i još čitav niz drugih izdao je autor već u poznijim godinama, te zato ne iznenađuje svojim otvorenim priznanjem: “Moj imidž, kada sam ušao u svoju osmu deceniju, bila je slika ekscentričnog, starijeg, uglednog čoveka istorijske struke, koji je slučajno istrajavao na tome da je marksista, da bi potom nastavio s punom produkcijom”².

Nekome ko je i sam marksista je njegov primer više nego dobro došao, i lično moram priznati da je ovaj moj prilog o njemu - koji se sa svakom pročitrenom stranicom samo uvećavao - nastao i kao plod raznovrsnog nadahnuća koje mi je omogućilo čitanje njegovih misli. Reč je o poziciji koju ne odbacujemo – oaza, do samih krajnosti smanjenog i ograničenog bivanja, postaje svaki dan sve ubedljivija, jer osećaš da se ne možeš odreći *ideje organizovane solidarnosti*. Nasuprot tome, o ovoj ideji se sve više razgovara, obavezujući se na ličnu odgovornost u svetu, gde ju je dojučerašnji vlastodržački socijalizam negovao kao kolektivni kult vlasti. Dobro je da su ta vremena za nama: izrazito individualna pozicija pojedinca kao onoga koji percipira, koji još veruje u socijalnu pravičnost, dobija naglašeno intelektualno uporište u marksisti zapadnoga tipa kakav je Hobsbaum. Treba ga poslušati - ubedljiv je. To nije životna priča nekoga koga bi usmeravali vlastodržački i još manje zaverenički ciljevi, nije se gurao kod prepune trpeze boljševizma kao terora vlasti.

U delu *Vreme krajnosti* Hobsbaum u uvodnim razmišljanjima naglašava da je posle katastrofalnog perioda od Prvog pa sve tamo do kraja Drugog svetskog rata nastupilo vreme nakakvog zlatnog doba (1947-1973), veoma intenzivan privredni razvoj i brojne društvene promene, koje su za kratko vreme promenile odnose u svetu, tako da s njim verovatno nije moguće porediti nijedno drugo istorijsko doba. Posle sedamdesetih godina prošloga veka sledi određeni zastoj, čovečanstvo se opet suočava s krizom, nesigurnošću, čak postupnim, a ipak upornim propadanjem socijalizma boljševičkoga izvora, tako da je to za priličan deo Evrope značilo katastrofu. Kraj prethodnog stoleća je bio loš, u mnogim aspektima čak tragičan, “i sada je na putu u nepoznatu i problematičnu, a nikako ne nužno apokaliptičnu budućnost”³. Zato metafizičke mislioe, odnosno one koji su se zaklinjali u ideju o “kraju istorije” treba upozoriti da budućnost postoji, iako ne znamo kakva će ona biti. 1994. godine je uprkos svemu što se događalo, smelo zapisao: “Nadajmo se da će to biti bolji, pravedniji i životnije zasnovan svet”⁴.

U završnom, zaključnom delu knjige naslovljenom kao *Zemaljsko puzanje*, upozorava da smo se našli u krizi kojom ne možemo ovladati, a ona je takva da nas ugrožava, i

1 Eric Hobsbawm: *Zanimivi časi. Moje doživljaje 20. stoleća*, Založba Sophia, Ljubljana, 2004, str.330.

2 Isto.

3 Eric Hobsbawm: *Čas skrajnosti. Svetovna zgodovina 1914-1991*, ZIPS, Ljubljana, 2000, str. 5.

4 Isto, str. 15.

zato "naš svet rizikuje da će eksplodirati kako prema spolja, tako i prema unutra".⁵ Takođe, veoma odlučno ističe da budućnost nikako ne može biti nastavljanje prošlosti, a ovu misao čak dva puta ponavlja: "Ako čovečanstvo treba da ima pred sobom bilo kakvu prepoznatljivu budućnost, ona ne mora biti samo produžetak prošlosti ili sadašnjosti. Ako pokušavamo da izgradimo treći milenijum na tom temelju, neće nam poći za rukom".⁶ Potrebne su nam promene, ali kako ih oblikovati da ne bismo ponovo ugrozili svet i čovečanstvo u njemu, pošto smo sada u vremenu globalizacije kada svet nije više evropocentričan - u njega su uključene i SAD - kao nekakav prekomorski produžetak Evrope.

U *Zanimljivim vremenima* iz 2002. godine pojavljuje se ličniji ton razmišljanja; delo kao celina deluje u smislu autobiografije, što znači da se radi o ličnom doživljavanju autora u događajima sada već prošlog veka. Zato je o tom svom delu uz pomoć misli mađarske filozofkinje Agneš Heler, priznate učenice mađarskog filozofa Đerđa Lukača, u uvodu izjavio da je reč o delu koje je zbog svoje obojenosti sećanjima - istorija, gledana iznutra. Pred nama je dakle čovek, priznati intelektualac, koji otvoreno priznaje da je bio politički aktivan, angažovan, a taj ga je angažman prilično koštao, jer ga je već vrlo rano i za dugi period "zgrabila ta tipična strast 20. veka".⁷ Egzistencijalni rezultat ovog angažmana je bio i ostaje označen činjenicom da je najpre između 1939. i 1960. godine socijalizam sa svojom ekonomijom još bio globalna alternativa kapitalizmu; mnogi su čak verovali da će ga pokositi: "Ne čudi me da sam se ponovo našao sa generacijom koja više ne veruje kapitalizmu, iako više ne veruje ni u našu alternativu".⁸ O toj alternativi, premda u sasvim drugačijem i izmenjenom okviru, razmišlja Entoni Gidens (Anthony Giddens) u svom delu *Treći put* (The Third Way).

Ovaj priznati um iz bliskog okruženja britanskog premijera Tonija Blera se ne stidi da kaže kako se svojom knjigom trudi da pobudi politički idealizam, koji još uvek ima oduševljenja u nekim vrednostima i idealima socijalizma i komunizma. To je takođe jedno od onih dela najnovijeg izvora, kojih se uz čitanje Hobsbaumove autobiografije sasvim spontano latimo - možda nadajući se da se nešto uzorno iz socijalizma ipak da sačuvati, premda kao pojam *treći put*, koji treba da bude iznad tradicionalne levice i desnice. Gidens ju je razumevao kao "put, čiji je cilj u prevazilaženju stare socijaldemokratije i neoliberalizma".⁹ Ako se zapitamo u čemu bi se sastojalo to prevazilaženje, odgovor bi morao glasiti da u svakom slučaju nije reč o tome kako uvek iznova stvaramo kapitalizam, koji i u našim relacijama svakim danom postaje sve više mogućan i bezobziran - upravo tako, na kapitalistički način.

U svom dugom životu, Hobsbaum je morao veoma često da pojašnjava zašto je uopšte bio, a pre svega ostajao u komunističkoj partiji i posle 1956. godine. među novinarima je bio poznat kao profesor koji voli da sluša džez i ujedno je član partije. Uprkos svojim kritičkim pogledima i skoro disidentskim nazorima o tome šta se događalo unu-

5 Isto.

6 Isto.

7 Eric Hobsbawm : *Zanimivi časi*, str.15.

8 Isto, str. 442.

9 Anthony Giddens: *Treća pot: prenova socialne demokratije*, Orbis, Ljubljana, 2000, str.. 34.

tar komunizma, posebno u vremenu hladnog rata, istrajao je i nije podneo situaciju da bude u družini “bivših komunista, koji su postali fanatični antikomunisti, jer su uspe- li da se oprostite od službe *bogu, kome to nije pošlo za rukom*, samo zato što su ga pro- menili u đavola”.¹⁰ On nije bio levičarski šminker, *left-wing painter*¹¹ i povodom 150- godišnjice Marksovog rođenja opisao je pozne šezdesete godine kao čovek koji nikada nije obukao farmerke, doživljavajući “tako jedinstvo kao nekompatibilnost” svoje ge- neracije levičara, što će reći starih s novima, mladima.

2. JURIŠ NA NEBO - LIČNO JE POLITIČKO

Šta je svetu želela da objasni generacija studentskih otporaša, koja je u Latinskoj četvrti u Parizu spontano postavljala barikade baš tamo gde su one stajale u pariskom ustanku protiv Nemaca 1944. godine ? Još pre toga su slične barikade postojale u revo- lucijama iz 1830, 1848. i 1871. godine u Pariskoj komuni, revolucionarna tradicija se nastavila, samo što je najnovija imala vlastitu poruku koju je starija generacija levičara teško rastumačila. Hobsbaum je pokušao i pritom otkrivao smisao napisa koji su tada zbunili zvaničnu marksističku ideologiju istočnoga bloka, jer ništa od toga što je važilo za revolucionarni subjekt nije bilo prepoznato od Berkleija i Meksiko Sitija sve tamo do Varšave, Praga i čak Beograda. Proleterijat nije više bio *ready made* subjekt, zane- meo je i zatajio. Poruka te - što će reći moje generacije 68. - nije bila “zaista politička u tradicionalnom smislu reči”,¹² zaključuje Hobsbaum. Danas znam da je to bila revolu- cija “odozdo”, koja je pokušala da objasni revolucijama “odozgo” kako je istinska pro- mena sveta proces, koji daleko prevazilazi samo i jedino političko područje. Da bismo svet i odnose u njemu promenili u prisni dom, da bismo svuda u svetu boravili kao kod kuće, potrebno je učiniti još mnogo toga i s radošću dajem za pravo Hobsbaumu koji je ovo zapisao: “Studentski otporaši su teoretičare podsećali na već davno zaboravljeni bakunjinov anarhizam, ali su iznad svega bili najbliži *situacionistima*, koji su anticipi- rali *revoluciju svakodnevnog života* sa promenom ličnih odnosa”.¹³ Time je naravno re- volucija suštinski nešto više od čisto političkog cilja. Iz negativnih ocena ovoga pokre- ta generacije 68, kao što je zapisao Rejmmond Aron (Raymond Aron) vidimo da se radi o psihodrami i verbalnom delirijumu, koji je predstavljao “orijaško oslobađanje potisnu- tih osećanja”.¹⁴ Iz drugih pozitivnih kritika koje je izložio sociolog Alen Turen (Alain Touraine) - prema Hobsbaumu, reč je o jednom od najboljih dela o pokretu generacije 68, čiji bi cilj trebalo da bude povratak na utopijske ideje još pre 1848. Ipak, kako za- ključuje Hobsbaum, iz popularne parole *zabranjeno je zabranjivati* ne proističe utopi- ja niti nešto utopijsko, već je to parola “koja je verovatno izražavala približno ono, šta

10 Eric Hobsbawm: *Zanimivi časi*, str. 232.

11 Eric Hobsbawm: *Interesting Times: A Twentieth-Century Life*, Penguin Books, London, 2002, str. 248.

12 Eric Hobsbawm: *Zanimivi časi*, str. 264.

13 Isto.

14 Isto, str. 265.

su mladi otporaši osećali - bilo da je o vladi, učiteljima, roditeljima ili vasioni”¹⁵ Ako je prema sudu tzv. kompetentnih nedostajao politički cilj - do đavola s njim - onda moram sama kao učesnica ovog pokreta izraziti svoju prilično solidarnu poziciju s tim šta se događalo, kada je moja studentska generacija s radošću i oduševljenjem prepoznavala onu bogatu potporu i solidarnost u idejama i delima Herberta Markuzea.

U mislima opet proživljavam doba pre dobrih trideset pet godina, kada sam koračala s onima koji su urlali na državne ustanove - s moje strane je to bila molba - neka nam puste samo *otvorene mogućnosti* za život, ničim ograničene mogućnosti, koje smo tada nazvali *hiljadu lotosovih cvetova*. Bili smo mladi i to su bila naše, samo naše zlatne godine dvadesetogodišnjaka, a uređen i uglačan život - norma i uzor - nam je govorio da tu postoje samo dve propisane norme za život. Forme, kojima smo pokazivali pesnicu - jedna *javna*, što pre se školovati, dobiti *zanimanje* i neodložni posao; i druga *privatna*, što pre stupiti u *brak*, stvoriti porodicu, jer tako priliči, i jer, I JER će starost, međutim, pitati: *Mladosti, kuda si to išla..* A mi smo išli na barikade i kao buntovnici jurišali na nebo pošto smo rasli sami, bili odeveni u najčistije snove, pripremljeni da iskrvarimo, da umremo tamo na barikadama nadanja. Ironija sudbine je jednog od nas uništila tako što se prilikom kupanja u kadi udavio usled epileptičnog napada, koji je često tada doživljavao, kada su krajem šezdesetih godina na njega - kao na neprilagođenog - pucali i on bio ranjen u glavu.

Juriš na nebo ! Samo, čime ga možemo objasniti danas, kada smo dobro prešli pedesetu ? Lično mislim da samo s onim što ga je porađalo, naime s *potrebom za poštenjem* i *slobodi* kao i s *osećanjem pravičnosti*. Osećanje pravičnosti nije nikada delimično, a nije ni pravda. Doživljavaš ih kao sunčane zrake¹⁶ koji imaju snagu da svaku stvar potpuno prosvetle, do kraja, kao nekakav rentgen.¹⁷ U ime tog doživljaja koji je trajne prirode, moram priznati Hobsbaumu da je reč o pokretu koji nije otkrivao velike stvari samo u rušenju kapitalizma jer ga ionako nije voleo, već je razotkrio veliku potrebu za uništavanjem represivnih “tradicionalnih modela međuljudskih odnosa i lične spoznaje u *postojećem društvu*”¹⁸ i zato je generacija 68. odbacivala tradicionalnu politiku, uključujući i politiku tradicionalne levice, s jednom od najprivlačnijih i najrečitijih parola ovoga vremena, a to je parola *lično je političko*.

Ukratko, potrebno je promeniti međuljudske odnose i patnju udaljenih svetova smo osećali kao svoju vlastitu patnju, onih u Vijetnamu koji su se borili umesto nas, radovali smo se nadanju Kubanaca kao svojoj sopstvenoj radosti - i zato urlali Kastro, izdrži, *Cuba si, yanquis no!* Politizacija je značila etizaciju sveta i Hobsbaum upozorava na misao koju je izrekla Šejla Roubotam (Sheila Rowbotham): “Caught in that maelstrom of international rebellion, it felt as if we were being carried to the edge of the known world.”¹⁹ (Uhvaćena u taj vrtlog međunarodne pobune, osećala sam kao da nas

15 Isto, str. 265-266.

16 Vid. Platon: *Kratilos*, Založba Obzorja, Maribor, 1980, str. 56-57.

17 Vid. Cvetka Toth: *O novem humanizmu*, 2000, št. 132-134, str.153.

18 Eric Hobsbawm: *Zanimivi časi*, str. 267.

19 Eric Hobsbawm: *Interesting Times*, str.259.

nosi na krajnju ivicu poznatog sveta).²⁰ Kosmopolitizam tadašnjeg vremena prati trajno moju generaciju 68. - danas, razume se, govorimo o globalizaciji, o svetskom etosu, ne o revoluciji jer je ta reč iz rečnika sadašnje mlade generacije, rečeno njihovim žargonom, "ful nestala". Iako još uvek zaključujemo, sami sa sobom, da postoje trenuci kada volimo da čitamo dnevnik ubijenog Če Gevare (8. oktobra 1967. u Boliviji) i reči koje je zapisao kolumbijski sveštenik, dominikanac, koji se kao gerilac borio zajedno s komunistima, Kamilo Tores (Camilo Torres) i isto tako bio ubijen (15. februara 1966. u Kolumbiji).²¹

To je ujedno bilo vreme kada su se - takođe i kod nas - iskreno suočavala hrišćanska i marksistička misao, čak nas je neki jezuita podučio kako čitati Marksov *Kapital*. S kakvom radošću smo pratili pokušaje približavanja socijalizma i hrišćanske misli, i tada popularni evrokomunizam, a posebno je u Italiji bio korak do istorijskog sporazuma između hrišćanske demokratije i komunističke partije. Čak ga je i sam papa Pavle VI podržavao sa simpatijama, pa se sećam susreta s italijanskim komunistima, jer smo nedeljom u Italiji, kada bismo se sastajali u nekom prijatnom kaficu, mi, ateisti, čekali njih. Oni su, isto kao i mi i komunisti - do devet sati bili na misi u katoličkoj crkvi - a odatle pravo na zajednički partijski sastanak. Takve forme druženja nikada ne zaboravljaš i iz tih susreta mi je u sećanju ostalo nešto što je podsećalo na otelovljenu etiku. Zvaničnoj marksističkoj ideologiji je etika bila nekako - kako da kažem, a da budem pravedna - strana u tom smislu, jer je sve inače dobronamerno rešavala uz pomoć politike, a posle susreta sa italijanskim komunistima si brzo shvatio da socijalizmu nedostaju izrađena etika i sistem vrednosti. U suštini, kada čovek pogleda unazad, levica u tadašnjem periodu nije imala valjanog teorijskog interesa za etička pitanja.

Do konjunktura etičkih istraživanja dolazi tek krajem 20. veka, znači tek onda kada je jedna politizacija propala. Kada je predsednik italijanske vlade Aldo Moro prilikom svoje vožnje u parlament bio doslovno kidnapovan - znamo da je tada želeo da sastavi novu vladu u kojoj bi učestvovali i komunisti - a stigla je tragična poruka da je 9. maja 1978. ubijen. Isto tako je 1978. umro i papa Pavle VI, dok je njegov naslednik Ivan Pavle I još tragičnije umro posle samo mesec dana, a potom je stigao kardinal iz Poljske. Organizovan proces srozavanja i uništavanja socijalizma postaje sve intenzivniji. O svetskoj revoluciji i solidarnosti svetskih dimenzija smo kao romantični zanesenjaci diskutovali još samo u ponekom časopisu, tako da sam već tada videla šta znači čuvati jednu ideju tek tako, na "salonski način" - i uvek je sve veći broj retoričkih marksista na položajima počinjao da se dere kako su u stvari građanski i buržujski sinovi, koji su pak za nacionalizovanu imovinu posle Drugog svetskog rata, dobili određenu kompenzaciju u slici vlasti kao posleratni dežurni komunisti. Vlast je samo vlast, kakva god da je. Mnogi od nas koji smo tu realnost videli i pravilno je prepoznali, ipak smo se nadali da će se socijalizam regenerisati, da je trajan i da će sačuvati svoju snagu, baš kao jedina i stvarna alternativa kapitalizmu, jer druge nema. Još smo sanjali, želeli smo da stvari pomerimo napred, da ih reformišemo - a oni koji su pisali scenarije, čitavu su stvar doterali do uništenja.

20 Isto, str. 275.

21 Vid. Richard Gott: *Gveila v Latinski Ameriki*, Borec, Ljubljana, 1972, posebno str. 197-264 i 341-409.

3. ŽIVETI ŽIVOT KAO KOMUNISTA

Erik Hobsbaum je bio komunista čitavih pedeset godina od 1932. - prema njegovim uputstvima je britanska partija prestala da postoji 1991. - i činjenicu *biti komunista* je baš sa istom naslovnom formulacijom proanalizovao u posebnom poglavlju.²² Za njega svakako ostaje pitanje “zašto je komunizam privukao toliko najboljih muškaraca i žena moje generacije i šta nam je biti komunista značilo, što je jedna od centralnih tema u istoriji 20. veka. Jer nema stvari koja bi bila karakterističnija za taj vek nego ono što prijatelj Antonio Polito naziva *jedan od velikih demoni 20. veka : politička strast*. I suštinski izraz toga bio je komunizam. Sada je komunizam mrtav”.²³ Raspalo se sve što je sledilo ideju Oktobarske revolucije 1917. godine, nasleđe svega toga je fijasko materijalnog i moralnog propadanja, i komunista Erik Hobsbaum nam otvoreno priznaje da “danas, dakle, mora biti jasno da je neuspeh bio već od početka ugrađen u taj projekat”,²⁴ i “spreman sam da priznam, na žalost, da Lenjinova Kominternu nije bila posebno dobra ideja”.²⁵ Kada čitamo ove njegove zaključke, pitamo se kako da to nisu uvideli brojni levičarski usmereni intelektualci, koji su je - iako sami nisu učlanjeni u neku komunističku partiju - ipak s mnogo simpatije prihvatili i lično se identifikovali s politizacijom sveta. A ova je posle Drugog svetskog rata tako pobedonosna da istoričar Hobsbaum upozorava na slavu pobeđe ideologije, što se može porediti samo sa osvajanjem islama u 7. i 8. veku.

Da li je Roza Luksemburg (Rosa Luxemburg) sa svojom kritikom ruske revolucije²⁶, i to ne kao njen protivnik već kao jedan od najbližih saveznika i oduševljenih prijatelja već od samog početka, bila jedna od časnih izuzetaka? Kritikom da projekat socijalizma ne bi propao i srušio se se usled varvarskih metoda - recimo zbog nesposobnosti povezivanja socijalizma s demokratijom.

Kakve poglede dobijamo od Hobsbauma koji nikada nije živio u istočnoj Evropi, već zaštićen od fašizma i nacizma u Engleskoj, u akademskom okruženju. Bio je inače rođen u Egiptu, u Aleksandriji, zemlji koju nije doživljavao kao deo svog života. Kasnije je odrastao u Beču u atmosferi koja je bila veoma ispolitizovana, iako ne u nekom izrazitom smislu. Bečka svakodnevnica bila je politički podeljena između hrišćanske, crne i crvene, socijaldemokratske usmerenosti : kao vlasnik stana birao je prve, kao podstanar druge. Svakako da je bilo više podstanara, stoga je Beč bio crveni grad i do 1934. godine su se oni Hobsbaumu činili sasvim beznačajni. Na potonjim stranicama knjige saznajemo da u Austriji praktično uopšte nije bilo komunista “i ulazak u komunističku partiju zato nije padala na pamet mladoj generaciji sve dok državni rat 1934. nije diskreditovao vođe socijalne demokratije”.²⁷ Iako je Hobsbaum živio zbog svoje nereligioznosti kao “nejevrejski Jevrejin”, iz njegove autobiografije izdvaja se opis sve izraženijeg antise-

22 Eric Hobsbawm : *Zanimivi časi*, str. 132-164.

23 Isto, str. 132.

24 Isto.

25 Isto, str.446.

26 Vid. Rosa Luxemburg: *Izbrani spisi*, CZ, Ljubljana, 1977, a posebno vid. *Ka ruskoj revoluciji*, str. 741-782.

27 E. Hobsbawm: *Zanimivi časi*, str.52.

mitizma u Austriji, pa ipak uz svu krivicu i genocid koje su kasnije snašli jevrejski narod, ističe: “Dobro i loše, pravda i krivica ne nose etnička obeležja i ne mašu nacionalnim zastavama”.²⁸ Biti i ostati univerzalan, iako raspršen po čitavom svetu, jeste njegov prigovor i neslaganje sa cionizmom. Zlo se ne može pobediti zlom, a ako je već tako, to je loš dan za čovečanstvo. Ipak nije bio bez identiteta i priznaje da majci koja isto tako nije bila vernica duguje “trajnu podršku za svest da sam Jevrejin, da bi se uznemirili i protresli svi oni koji ne mogu da shvate da sama negacija može biti dovoljna osnova za identitet”.²⁹ Beč je napustio 1931. i tamo se nije vratio sve do 1960. pošto je najpre otišao u Berlin, grad u kome je za njega sve počelo i gde je živeo dve godine. Iz bečkog perioda ga trajno prati upliv dela Karla Krausa (1874-1936), drama pod naslovom *Poslednji dani čovečanstva*³⁰, delo koje je “najudarnija slika Velkog rata, čudesna dokumentarna superdrama”³¹, i zanimljivo čitanje u toj knjizi je *Epilog* aktuelnog austrijskog pisca Karla-Markusa Gausa (1954), autora priznate *Evropske abecede*.³²

Vilhelmski grad Berlin nije nadvladao imperijalni stil, a bio je privlačna mešavina novoklasičnog zapadnog i bogatog dela, kao i izdvojenog proleterskog istočnog dela. Vajmarski Berlin konačno nije bio biser arhitekture. Bio je privlačan grad i Hobsbaum zanimljivo priča o bogatim vlasnicima četvrti Grünwald Viertel. Ovi su imali pretka koji se posle revolucije 1848. “preokrenuo za revoluciju”, kupio prvo izdanje *Komunističkog manifesta*, a poslednji iz te porodice gde su svi bili komunisti Jürgen Kuczynski, istoričar ekonomije, preživeo je DDR i umro u 93. godini, pošto je bogatu porodičnu biblioteku preneo u Istočni Berlin. Šta je s njom bilo danas, posle već sudbonosne 1989. godine, i kako ljudi iz takvih porodičnih krugova shvataju ili možda neguju tradicionalnu levičarsku tradiciju? Ako je čovek sam levičar, on oseti neku teško izrečenu meru buntovničkog ponosa i počne da pruža otpor, ne želi poniznost - isto kao Hobsbaum. Nesalomljivost i istrajnost se posle 2001. opet oglašavaju i vraćaju, jer marksističku misao po kojoj se može zaista promeniti svet i odnosi u njemu ne prati činjenica da se svet promenio na bolje i da su njemu nestale krivice. Dakle !

Hobsbaumov autobiografski zapis nam veoma istinoljubivo pojašnjava: “Berlinski meseci su napravili od mene komunistu koji sve doživljava, ili bar čoveka čiji bi život izgubio svoju prirodu i smisao bez političkog projekta kome se obavezao kao školarac, iako je taj projekat očigledno propao i bilo mu je, to danas znam, suđeno da propadne. San Oktobarske revolucije još prebiva negde u meni, kao što izbrisani tekstovi još čekaju da ih stručnjaci ožive negde na računarskim hard diskovima. Napustio sam ga, ne i odbacio, a nije ugušen. Još danas primećujem da čuvam uspomenu na tradiciju SSSR-a sa popustljivošću i nežnošću koje ne osećam prema komunističkoj Kini, jer pripadam generaciji kojoj je Oktobarska revolucija značila svetsku nadu, a Kineska nikada. Čekić i srp Sovjetskog saveza su je simbolizovali. A ipak: šta je zapravo berlinskog učenika učinilo

28 Isto, str. 29.

29 Isto, str. 44.

30 Vid. Karl Kraus: *Poslednji dani človeštva*, Slovenska matica, Ljubljana, 2001.

31 E. Hobsbawm: *Zanimivi časi*, str.16.

32 Vid. Karl markus Gauss: *Evropska abeceda*, Slovenska matica, Ljubljana, 2001.

komunistom?”³³ To je jedna od njegovih najrečitijih, lično iskrenih misli odnosno ispovesti u delu, misao koju ne može da ne primeti niko ko je bar tu i tamo nešto pročitao u njegovoj obimnoj knjizi. Svakako da u tridesetim godinama nije bio prihvatljiv tradicionalni nacionalizam a još manje Hitlerov nacionalsocijalizam, dakle³⁴ mladom levičaru su preostali još samo komunisti. Njegova revolucionarna naklonost se od teorije polako pomera ka praksi, upoznaje nas s nizom imena koja su veoma sudbonosno povezana sa tadašnjim antifašizmom, izdvaja se ime Rudolfa Lederera. Njegov i Hobsbaumov revolucionarni put postaje za kulturnu levicu zanimljiv posebno posle 1989. godine.

Hobsbaum otvoreno kaže da je politika Nemačke komunističke partije, kada je nacizam bio u usponu i osvajao vlast, bila “samoubilački idiotska” jer je sledila Kominternu. Mladost nije doživljavao kao pobunjenik, to je bila privilegija mnogo starije generacije 1968. koja je nastupila u politički stabilnim odnosima. Odnosi su tokom 1932. godine bili veoma nestabilni, ekonomski i politički, kako levica, tako i desnica su se do krajnosti angažovale za preuzimanje vlasti, to je čak bio prvi i neizbežan korak. To takođe nije bilo vreme u kojem bi komunisti intelektualci bili kulturni disidenti, već vreme zanesenosti i vere u dolazak neizbežno uspešne svetske revolucije; to je bilo vreme globalnog pokreta, ako mogu da pozajmim tu reč, samo je pobeda izostala. Tada “divljenje Brehtu, Bauhausu i Georgu Grosa (Grosz) još nije delilo roditelje i decu, već desnicu od nekakvog kulturnog narodnog fronta, koja je poticala od berlinskih socijaldemokratskih vlastodržaca sve do čak najudaljenije boemske periferije. Sa levicom su se udružili i liberali”.³⁵ Biti neposredno na demonstracijama je poseban doživljaj, kao i osećaj “masovne ekstaze”, telesna aktivnost, pevanje i najviši stepen osećanja tokom dugih sati su za Hobsbauma nezaboravni. 25. januara 1933, kada je KP Nemačke organizovala svoj poslednji zakoniti skup, bilo je to jedinstveno iskustvo, pojedinac se slio sa masom, bio je jedno sa njom, kući se vratio u transu. Zato kaže: “Kada sam dve godine kasnije u britanskoj izolaciji razmišljao o osnovama svoga komunizma, osećanje masovne ekstaze bio je jedan među pet komponenata: pored saosećanja sa potlačeni- ma, estetske privlačnosti potpunog i razumljivog intelektualnog sistema, dijalektičkog materijalizma, malo Blejkovog viđenja Novog Jerusalima i čak prilično intelektualnog antifilistarstva. Ali januara 1933. nisam analizovao svoje ubeđenje”.³⁶ Pet dana posle ovih demonstracija dolazi na vlast Hitler, zatvore i mučilišta pune komunistima, nezvanični koncentracioni logori postaju zvanična, prvi od njih Dahau.

U aprilu Hobsbaum s porodicom odlazi za Englesku, u Kembridž, da bi se tek posle trideset godina vratio u Berlin koji nije nikada zaboravio; to je bilo okruženje u kojem je bio “srećan i kod kuće, kulturno i politički”.³⁷ O svome doživljaju masovnih demonstracija na kojima je učestvovao, pripoveda još u opisima 1934. godine u Francuskoj, kada je ova zemlja bila zavet civilizacije i nade u to da je moguća pobedonosna bitka protiv pohoda fašizma. Posle pobede Narodnog fronta februara 1936. u Španiji sledi

33 Eric Hobsbawm: *Zanimivi časi*, str. 61.

34 Isto, str. 68-70.

35 Isto, 75-76.

36 Isto, str.79.

37 Ist, str. 84.

još pobjeda na izborima u Francuskoj, te je svet bio svedok neobično spontanog nadanja i radovanja radnika koji su zauzeli fabrike. Tadašnji 14. juli, godišnjica zauzimanja Bastilje koji je na sreću ostao dokumentovan na filmskim kopijama, bile su praćene nezaboravne masovne demonstracije, a prema Hobsbaumu su za mlade revolucionare takve demonstracije značile "ekvivalent papskim misama za pobožne katolike".³⁸ Francuska prestonica ličila je sa svojim ljudskim likom na jednu srdačnu, veselu svadbu, i zato Hobsbaum priznaje: "Bio je to jedan od retkih dana kada je moj duh sam pilotirao. Ja sam samo osećao i doživljavao".³⁹ Kasniji razvoj događaja išao je u drugom pravcu, Hobsbaum je u Engleskoj proveo rat koji ga je stajao čitavih šest godina života. Kada u svojoj poznoj starosti progovori o tome - za sebe izgubljenom - razdoblju znamo da lično nije doživio ni dobar ali ni loš rat, "već prazan", u kojem nije učinio ništa značajno i to su za njega bila "najnezadovoljnije godine moga života".⁴⁰

Uprkos svemu, uspeo je da sačuva najživlji odnos prema stvarnosti u kojoj je bio prisiljen da biva. Njegovi opisi krajeva u kojima je živeo zanimljivi su i zato jer opisuje svoj mehanizam preživljavanja kao način života, kada je moguće biti kreativan, za šta su neka okruženja primerenija od drugih. Sve vreme se intelektualno razvijao i njegovu levičarsko opredeljenje je priča o intelektualizmu, koji je isto tako očuvao i njegovao osećaj za teoriju, kao i za konkretnost i političnost, čak za umetnost i estetiku, i pri tome "razvio instinkt teorijskog komunista, u suprotnosti s buntovnicima i revolucionarima, koje je ka toj stvari privlačio san potpune slobode pojedinca i društva bez normi".⁴¹ To je za njega u tadašnjim vremenima vere u socijalizam značilo da zajednica treba da bude utemeljena na jasnim pravilima, tvrdj i utemeljenoj strukturi očekivanja, ukratko na "socijalističkom" dogovoru, koji bi sve dobro iz tradicije poštovao, čak negovao i čuvao ove prednosti. Tako u pogledima Hobsbauma nije moguće pronaći nikakve loše prevratničke misli koje bi ga situirale u blizinu čistki, terora, revolucionarnih pokolja ili čega sličnog. U Engleskoj takođe nije bliže upoznao "špijune iz Kembridža," slavnu petorku (Blunt, Burgess, Cairncross, Mclean, Philby)⁴², jer su kao generacija bili stariji i pred javnošću su naizgled nastupali kao ostrašćeni desničari.⁴³ Njegov engleski period je veoma studiozan, mnogo je čitao i pročitano pokušao dati marksističko, što znači pretežno istorijsko objašnjenje. Filozofske dimenzije Marksa tada nisu dosezale ni do rukava, kao i zapadni marksizam, Đerđ Lukač i frankfurtska škola - sve tamo do pedesetih godina. Njegov marksizam se fokusira još i na pokušaj razumevanja umetnosti i uopšte ideje. Veoma ozbiljno se posvetio proučevanja džez, s naklonošću i simpatijom prema njegovim protagonistima, pošto je džez bio muzika odbačenih i diskriminiranih i u njoj je prepoznao mnoge naslage društvene patnje i tlačenja.

38 Isto, str. 348.

39 Isto, str. 349.

40 Isto, str. 167.

41 Isto, str. 87.

42 Isto, str. 105-106.

43 Vid. Bruce Page - David Leitch - Phillip Knightley: *Dvojni agent Philby*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1969.

To je vreme njegove političke radikalizacije, “partija je bila dakako moja najveća strast”, ali akademizam i političnost su jednakovredni; mora sebi priznati da može delovati samo lično politički, jer je brzo uvideo da karijera koju je priželjkivao, što znači biti partijski revolucionar po pozivu, nije za njega. Najviša politička funkcija koju je ikada imao bilo je njegovo članstvo u tročlanom sekretarijatu u studentskoj sekciji komunističke partije u Kembridžu. Sve što nam posreduje komunista Hobsbaum je stoga veom lična i dragocena dimenzija njegovih *Zanimljivih vremena*. To podrazumeva da nešto političko možeš da neguješ izrazito na ličan način i ne samo isključivo kolektivno, već je u tome i razlog zašto ostaješ pri svojem stavu i nazorima trajno, čak “životinjski” veran. A to je takođe put koji nikoga ne može načiniti političarem.

Još jednom: šta je značilo biti komunista ?

Kod Hobsbauma, koji je, kako je već rečeno, prema sopstvenoj izjavi *teorijski komunista*, može se govoriti o nečemu što je odlikovala snažna sposobnost samoorganizovanja na osnovu određenog idejnog opredeljenja, a to je, kao što je poznato, trajna privlačnost lenjinizma, bez obzira na to da li nam je ime danas simpatično ili ne. Kod komunista Hobsbauma pridružuje se intelektualizam najviših akademsko-teorijskih dostignuća i zavidno očuvanje pozitivne dimenzije tradicije, čak nečega aristokratskog. Biti aristokrata i komunista je za nekoga ko je naučnik - stav - odluka, inače veoma lična, pre svega želja da se svoj život posveti stvari u koju veruješ - a veruješ u to da je pravda dostižna i “komunizam je predstavljao ideal prevazilaženja egoizma i služenja čitavom čovečanstvu bez izuzetka”.⁴⁴ Iako ovaj ideal nije dostižan teorijskim sredstvima i ujedno nije primeren za avanturizam, isto tako ni komunističke partije nisu podesne za romantičare. “Obratno, one su služile organizaciji i rutini. Zato su mogle grupe od nekoliko hiljada članova - kao vijetnamska KP na kraju Drugog svetskog rata - da postanu utemeljivači država. Tajna lenjinističke partije nije bila u sanjarenju o boju na barikadama, ili čak o teoriji marksizma. Možemo je rezimirati u dve faze: *odluke treba izvršiti* i *partijska disciplina*. Privlačnost partije je bila u tome da je izvela stvari koji drugi nisu.”⁴⁵ Ako u vremenu ponovne parlamentarne demokratije i višepartijskog sistema raspravljamo o tome kako jednu stranku “držati na okupu” i uspešno je očuvati, skoro da shvatamo zbog čega će lenjinizam - kao organizaciono načelo - u tom aspektu verovatno imati trajnu važnost, pošto: “Lenjinistička avangardna partija je bila kombinacija discipline, radne efikasnosti, potpune emocionalne identifikacije i osećaja *totalne* predanosti”.⁴⁶

Zašto je partija bila smisao života jedne generacije komunista, kojoj su isto kao i Hobsbaum davali sve što su imali? Ako se upitamo šta su ti ljudi dobili zauzvrat, tada nam Hobsbaum opet direktno odgovara: “Zauzvrat smo dobili sigurnost svoje pobeđe i iskustvo bratstva”.⁴⁷

Danas znamo da je pobeđa izostala, dok o iskustvima bratstva, koje se temelji na utopiji svetskih aspekata, iz naših primera u nekadašnjoj Jugoslaviji, na žalost - možemo mnogo toga videti. Ali: Hobsbaumova priča je ispovest jednog života “o komunistima

44 Eric Hobsbawm : *Zanimivi časi*, str. 143.

45 Isto, str. 138.

46 Isto, str. 139.

47 Isto.

bez vlasti”, onih koji nisu pripadali izabranoj društvenoj eliti, ukratko, nisu nikada bili vlast koja se posle 1989. raspala, te ga ne možemo nazvati salonskim levičarem, iako je imao tu izuzetnu prednost da je bezbedno obitavao unutar akademske nauke. Svoje deveto poglavlje knjige u *Zanimljivim vremenima* naslovljene kao “Biti komunist”, zaključuje ovim mislima: “Da li čovečanstvo može da preživi bez ideala slobode i pravičnosti, ili bez onih koji tom idealu posvećuju život? Ili možda čak bez sećanja na one koji su to učinili u 20. veku?”⁴⁸ Ne, ne može, jeste jedini mogući odgovor, i uz Hobsbaumovu pomoć - i ne sme. Svet u kojem živimo suočen je sa socijalnom bedom u porastu, kao da pred sobom imamo filmsku kopiju ovog ili onog poglavlja Marksovog *Kapitala*. To je stvarni život, konkretna beda u njemu, nezaposlenost a ne dogma, još manje slatkorečivost neke ideologije.

1946. godine se Hobsbaum u svojoj dvadeset devetoj godini vraća u London u “ljudski život”, iako je hladni rat na pomolu, koji je za njega kao komunistu i marksistu značio nov, bolan izazov, diskriminaciju i sveopštu odbojnost, jer je to bilo vreme isključivanja partijaca sa položaja, povezanih sa britanskim javnim životom, “mada realizacija toga nije bila ni tako histerična ni tako temeljna kao u SAD, gde su sredinom pedesetih godina komunisti i čak ljudi koji su za sebe samo govorili da su marksisti, praktično nestali iz nastave sa koledža ili univerziteta, bilo je to zaista loše vreme za komuniste intelektualnih zanimanja. Zvanična politika je podsticala diskriminaciju i tretirala nas kao potencijalne ili stvarne izdajnike, pa smo bili krajnje sumnjivi svojim poslodavcima i kolegama.”⁴⁹ Čitajući te reči čovek se nasmeje, jer je svima poznata sudbina američkog filmskog komičara Čarlija Čaplina koji je, zbog optužbi da je komunist, iz SAD emigrirao u Švajcarsku i odatle viknuo Americi da upamti da on nije komunist već komičar. Veliki broj veoma tragičnih sudbina možemo naći u tom periodu. Liberalni antikomunizam Velike Britanije nije sasvim onemogućavao intelektualce Hobsbaumovog kova, a na akademskom nivou je dozvoljavao određenu meru tolerancije; tako je 1947. Hobsbaum dobio mesto predavača na koledžu Birkbek Univerziteta u Londonu, i koledž koji je između ostalog bio dobra škola “da nauči kako da komunicira”⁵⁰ i “dala mu je neusiljenu, ali čvrstu zaštitu pred pritiscima hladnog rata”.⁵¹ Kasnije je predavao još na Univerzitetu u Kembridžu. Komunistički intelektualci su bili proganjani i neprijateljska retorika liberala je “bila tako nepodnošljiva, jer su bili ubeđeni da smo svi mi komunisti bezmalo agenti sovjetskog neprijatelja i negirali su da bi uopšte bilo koji komunist ugledan član intelektualne zajednice”⁵², iako je to bilo vreme kada vera u socijalizam još traje: “Nismo izgubili veru ili nadu u konačnu nadmoć socijalizma nad kapitalizmom, niti ubeđenje da potencijal partijske discipline može da promeni svet, ali su naše, ili bar moje nade bile sada opterećene osećanjem neizbežne tragedije *anđela istorije* Waltera Benjamina. Paradoksalno je to što je postalo lakše, ili za brojne uopšte

48 Isto, str. 164.

49 Isto, str. 187.

50 Isto, str. 323.

51 Isto, str. 195.

52 Isto, str. 197.

moguće održati staru veru, više nego zbog bilo čega drugog, a ono zarad krstaškog rata globalnog antikomunizma Zapada u hladnom ratu”.⁵³

I već su tu bili udarci koje je još ojačao Markus Volf (Wolf), šef istočnonemačke obavешtajne službe, koji je Hobsbaumu otvoreno rekao “da sistem DDR-a neće delovati”⁵⁴, uprkos tome što je sam istrajao čak kao reformator komunizma sve do kraja. Određeno istorijsko doba bilo je na izmaku, međunarodni komunistički pokret se kao ogroman kit nasukao na obali “s koje se voda povukla”.⁵⁵ Kada godine 1980, u trenutku kada je Hobsbaum od 1971. bio redovni profesor na Univerzitetu u Londonu i počasni član akademija u svetu, izlazi knjiga sa veoma karakterističnim naslovom *Ekonomija siromaštva* mađarskog autora Janoša Kornaija (Janos Kornai), stvari su već tekle nezaustavljivim tokom. Na kraju znamo, kao što i sada vidimo, da savremeno doba nije donelo ono očekivano u razdoblju koje su neki intelektualci u smislu ideala shvatili kao vreme *s onu stranu socijalizma i kapitalizma*. Kakav će samo biti fragment te epohe koja je nemilosrdna sa svojim ekonomizmom, što znači čak izrazitu nadmoć ekonomije nad politikom ?

4. ISTRAJATI DO KRAJA

Postavimo sada sebi pitanje, zašto i zbog čega istrajati - isto kao i sam Hobsbaum. To je pitanje koje sve vreme prati celinu dela i Hobsbaum nam o tome govori više kao istoričar, manje kao autobiograf. Ističe dve stvari: “Komunizma se nisam latio kao mladi Britanac u Engleskoj, već kot Srednjoevropeljac u propadajućoj Vajmarskoj republici. I prišao sam mu, onda kada biti komunista nije značilo samo boj protiv fašizma, već svetsku revoluciju. Još uvek pripadam krajnjem nizu prve generacije komunista, onih kojima je Oktobarska revolucija središnja referenca u političkom univerzumu”.⁵⁶ Odluku na osnovu svesnoga izbora koji je utemeljio objektivno, niko ga na to nije prisiljavao, te dovoljnih razloga da bi toj svojoj mladalačkoj odluci okreuo leđa, napustio je i otišao - nije imao. Ali tu je još subjektivna dimenzija kada progovara kao autobiograf, ne kao istoričar, dakle sasvim lično osećanje koje nazivamo *ponos*. Kao intelektualac bi se mogao povući elegantno i sasvim u tišini da ne bi imao više problema, kada je odlazio da predaje u SAD - ali ostao je. U tome je ne mali razlog za njegovu samosvesnu poziciju koja je za njega značila istinski blagoslov, i što se pri tom nije zanosio nekim zadržanim sledbeništvom, Hobsbaumova je biografija veličanstvena. Biti i ostati veran pre svega samome sebi mu je na engleskom govornom području donelo nadimak “unrepentant communist” - komunista koji se nije pokajao.⁵⁷ Duhovitije rečeno: bio je i ostao “The Lion of the Left”⁵⁸, lav na levisi ili junak levice, iako njegova neposredna politička aktivnost posle 1956. splašnjava.

53 Isto, str. 193.

54 Isto, str. 164.

55 Isto.

56 Isto, str. 232.

57 Vid. http://education.guardian.co.uk/artandhumanities/profile:eric_hobsbawm, str. 1.

58 Vid. http://education.guardian.co.uk/news/The_lion_of_the_Left, str. 1.

Ako je rat inspirisao početak njegove karijere, period hladnog rata ju je vidno usporilo. Ali čitav posleratni period je uprkos svim preprekama napredovao, bio je delić dolazećih promena, i tamo gde očekujemo da od istoričara možemo saznati nešto političko jer ima pristup arhivama, on nam progovara o životu i umetnosti. Došao je do zaključka da 60. godine simbolizuju rok muziku, "koja je počela osvajati svet u drugoj polovini 50-tih"⁵⁹, džez se povlači između generacija pre 1956. godine i posle njega i posle njega dolazi do krize, koja je izazvala trajni efekat. U godini suecke krize i 20. kongresa komunističke partije SSSR-a (14-15. februara 1956.), koji je otkrio i potvrdio mnogo toga što su ranije bile samo strašne slutnje o zločinima Staljinovog doba, "britanski komunisti žive više od godinu dana na ivici političkog ekvivalenta kolektivnog nervnog sloma".⁶⁰

Hobsbawm se bavi umetnošću - kao da mu ona pomaže da preživi i sačuva zdrav osećaj za orijentaciju u životu, koju je godina 1956. postavila na užasno iskušenje. U listu *New Statesman and Nation* je od 1955. godine čak deset godina pisao kritiku džez-a i to pod pseudonimom Frensis Njutn (Francis Newton), "po Frenkiju Njutnu, jednom od retkih sledbenika džez muzičara, koji je bio poznati komunist i odličan, iako ne proslavljen trubač; nastupao je s Bili Holidej na čuvenoj Commodore Records session, koja je bila producent *Strange Fruit* (Čudna voćka)." ⁶¹ 1959. pojavila se njegova dobro primljena knjiga o džezu pod naslovom *The Jazz Scene*, godine 1961. je doživela prošireno izdanje i bila prevedena na nekoliko jezika. Džez nije samo jedna od vrsta muzike, već je značajan aspekt društva u kojem živimo, mada još ne predstavlja protivkulturu u "kasnijem smislu reči: džezeri su gotovo neograničeno tolerisali bilo kakvu razliku u ljudskom znanju, a nisu po običaju od toga pravili manifest".⁶² Ali njihova muzika je već nadahnjivala buntovništvo kasnije generacije i njenog krstaškog pohoda protiv tradicionalnih i postojećih normi priznate kulture. Glasovi s tih margina, *outsajderi*, postajali su sve glasniji i otpor koji se nastavljao na muzičko-umetničkom prostoru šokirao je čak salonske levičare, a *kultura mladih* postaje krik nezadovoljstva zemlje što nama, koji to vreme posmatramo unazad, sada već skoro izvor nekakvog čuđenja, jer je reč o otporu koji je nastajao u godinama intenzivnog privrednog procvata. Obecana zemlja kao otelotvorenje onoga što biblijski simbolizuje slika *lonaca punih mesa*, nije zadovoljavala jednoj od najosnovnijih i intimnih ljudskih potreba, potrebi za slobodom; a potrošnja se iskazala kao rafiniran sistem koji je uspešno prikrivao jedan od najžešćih nedostataka zapadnoga sveta, njegovu represivnu neslobodu i diktat potreba, koje su vodile do nove uniformnosti i nametnutog identiteta. Taj je bio spreman da različitost tumači kao patologiju po psihijatrijskim zavodima. To je bila naša mladost koju je šezdesetih godina zapadni tip tolerancije uz pomoć Herberta Markuzea nazvao *represivna tolerancija*.⁶³

59 Eric Hobsbawm: *Zanimivi časi*, str. 267.

60 Isto, str. 220.

61 Isto, str. 241.

62 Isto, str. 242.

63 Vid. Herbert Marcuse: *Represivna toleranca*, Časopis za kritiku znanosti, 1994, št. 164-165, str.97-118.

I iz Hobsbaumovih autobiografskih zapisa se oseća da su granice između politizacije, estetizacije i etizacije sveta nestale i postajale krhke, koncerti su se menjali u spontani prostor nečega političkog i delovali kao pokret koji ima efekat sasvim nepredvidljivog cunamija. Umetnost nije delovala samo i jedino politički, već mnogo više istorijski, konkretno, a teoriju umetnosti koja je istrajala u nadvremenskom razvoju, suočavala je sa krikom s ulice, koji je bio toliki da je Hobsbaum opravdano upozorio kako je umetnost postala svuda prisutna. Veoma privlačna i ubedljiva su u tom pravcu njegova razmišljanja u delu *Vreme krajnosti*, gde je u 17. poglavlju "Smrt avangarde - Umetnost posle 1950. godine" opisuje očigledne promene u razvoju umetnosti, pre svega zbog razvoja slobodne tehnologije i raspada elitne odnosno visoke umetnosti. To je vreme kada su javnosti potrebni umetnost i umetnici, iako deca intelektualaca čitaju manje nego generacija njihovih roditelja, i Hobsbaum u *Zanimljivim vremenima* priznaje da se "tajna komponenta koja je revolucionisala potrošačko društvo i zapadnu kulturu zvala mladost".⁶⁴ Potrošačko društvo i popularizuje novi način izražavanja s onim što je jeftino, štampano na majicama i pločama, dostupno svakom za malo novca. Radikalni žargon mlade generacije šezdesetih godina odbacuje starije intelektualce kao "elitiste", koji mladima zameraju što kupuju robu koju proizvodi veliki kapital - štrih majice sa likom Merilin Monro ili Če Gevare verovatno se isplati. Ali ljudi poimaju i razmišljaju s onu stranu dobitka, kao da se u toj posleratnoj generaciji radilo o doživljaju prijatnosti, traženju onoga što se kome sviđa, i ta prisna estetizacija sveta koja je kasnije s hipi pokretom pokušala sa rehabilituje potisnute erotsko-estetske kategorije, suštinski je krik samoga života, izražen u formi protesta, u smislu svetosti života. I treptaj života s uličnih čoškova preplavio je muzičku industriju, rokenrol je muzika koja je bez obzira na to da je "izišla iz izvornoga urbanog bluza severnoameričkih crnačkih getoa", nešto što su mase prepoznale, osećale kao svoje. Hobsbaum je svestan da je umetnost - prilično prizemljena umetnost, ako se slažemo sa marksistom Hobsbaumom - sada "dolazila iz zemlje a ne iz prelepeg cveća koje raste iz nje. Još više: populizmu, tržištu i antielitističkom radikalizmu bilo je zajedničko ubeđenje da nisu značajne razlike između dobrog i lošeg, složenog i jednostavnog, već pre svega u tome šta privlači više a šta manje ljudi. A to klasičnom konceptu umetnosti nije ostavljalo mnogo prostora."⁶⁵

Visoka umetnost se "oprašta" i Hobsbaum zanimljivo suočava modernizam 19. veka sa postmodernizmom kraja 20. veka. Moderna je verovala u pojam napretka i ujedno bila ubeđena da je umetnost avangarde. Želela je da uvede brojne socijalne promene, "s radošću teorijski očekivala da će jednoga dana privući mase, a u praksi je bila zadovoljna jer se to još nije ni desilo", iako je upravo modernistička arhitektura "u suštini bila model za izgradnju socijalnih utopija u formama koje bi trebalo da joj odgovaraju".⁶⁶ Očigledan otpor protiv modernizma iskazuje se od šezdesetih godina, te osamdesetih dolazi do pojave "postmodernizma", koji po Hobsbaumu nije toliko pokret već "negiranje bilo kakvih unapred postavljenih kriterijuma ocenjivanja i vrednovanja umetnosti, ta-

64 Eric Hobsbawm: *Zanimivi časi*, str. 239.

65 Eric Hobsbawm: *Čas skrajnosti*, str. 156.

66 Isto, str. 517.

koreći bilo kakve mogućnosti prosuđivanja takvog tipa”.⁶⁷U devedesetim godinama se upliv postmodernizma proširio iz umetnosti na druge oblasti, vremenom i na velokupnu nauku o društvu i humanistiku, i postmodernistički filozofi su postali veoma samosvesni i glasni. Zajedničko čitavom postmodernizmu je po Hobsbaumu “duboka sumnja u postojanje objektivne realnosti i (ili) mogućnosti da će postići saglasnost u njenom razumevanju uz pomoć racionalnosti. Svi teže radikalnom relativizmu. Zato pobijaju suštinu sveta utemeljenog na suprotnim pretpostavkama, i to onog sveta kojeg je promenila nauka i u njoj utemeljena tehnologija, kao i ideologija razvoja koja je te promene reflektovala.”⁶⁸ Modernizam i postmodernizam su u svojoj suštini revolucionarni i Hobsbaum nam pojašnjava zašto su baš oni bili udarni. Ne samo da je umetnost tražila odgovarajuće načine za izražavanje onoga što se nije moglo više izraziti ničim prošlim što pripada stvarnosti 20. veka, već se tome jednako vredno pridružilo “traženje radikalnog preobražaja te iste realnosti”.⁶⁹ I tako smo sada u nekom čudnom zatišju koje nam je, bar prema Hobsbaumu, pomoglo da temeljno razmislimo o dva sasvim konkretna pojma bivanja, o *distanci* i *identitetu*. Tu nas, levičare, koji sami istrajavamo pri svome stavu, Hobsbaum ne ostavlja praznih ruku, jer u *Zanimljivim vremenima* odlučno poriče bilo kakav desničarski juriš u tradiciju ka uzorima prošlosti: “Mi smo prva generacija koja je preživela istorijski trenutak, kada su prestala da deluju pravila i konvencije koje su dotada povezivala ljudska bića u porodice, zajednice i društva. Ako biste želeli da znate kako je bilo, to vam možemo reći još samo mi. Ako mislite da se možete vratiti tamo, možemo vam sa sigurnošću reći da to nije moguće.”⁷⁰

Isto tako, kao sasvim običan čovek pripoveda o tome kako se oženio prvi put maja 1943. godine privlačnom engleskom komunistkinjom Mjurijel Šonman (Muriel Seanman), te da brak nije uspeo – naime, u leto 1950. je pukao. Razvod braka ga je u ljudskom pogledu veoma pogodio, jer je nekoliko godina bio “strašno nesrećan”,⁷¹ patio je i doživljavao teške unutrašnje napetosti koje poznaje samo čovek koji je partneru veran poput životinje, a ovaj mu je neveran i emocionalno ga izigra. Godinu pre toga, srećom je dobio mesto predavača na Kraljevskom koledžu u Kembridžu, što je bila njegova tiha luka sledećih pet godina, kada je ujedno predavao još na Birbeku. More ličnoga, intimnoga trpljenja, crni dani i na ličnom i na političkom planu - a tu se svako od nas mora upitati dokle doseže naša izdržljivost i jesmo li zaista dovoljno otporni. Gotovo tužno zvuči njegovo priznanje, jer kaže kako se pitao da li bi bilo bolnije i gore da su u Americi usmrtili bračni par Rozenberg, ubistvo “koje su na taj način tada brojni komunisti doživeli kao lični poraz i ličnu tragediju”, ili njegova sopstvena patnja, jer je bio napušten i emotivno odbačen. Zajedničko raspoloženje obe tragične činjenice slilo se u nepokolebljivu odluku da će preživeti prvenstveno zahvaljujući svome stvaralaštvu, stručnim putovanjima i naravno - čak i političkim suprotstavljanjem. 1962. godine se opet srećno oženio, i veza sa drugom ženom Marlenom, ”spontanom društvenom ak-

67 Isto, str. 58.

68 Isto, str. 520.

69 Isto.

70 Eric Hobsbawm : *Zanimivi časi*, str.443.

71 Isto, str. 199.

tivistkinjom”⁷² odnosno u engleskom izvorniku “spontaneous socializer”⁷³, rođenom u Beču,⁷⁴ ne samo da je trajna već dokazuje kako je ljubav između dvoje ljudi obostrani izvor energije za rad i život - Hobsbaum se ne stidi to da prizna - kako je jednostavno srećan i da je za tu sreću potrebno i nešto uraditi. S ljubavlju govori o tome kako je sa svojom Marlenom i njihovom malom decom išao da demonstrira, pa su zajedno vikali “Ho-Ho-Ho-Ši-Min”. I ja sam takođe to činila nekada u Plečnikovom hramu u Ljubljani 1968. godine u lepim i dugim večerima ranog leta - Vijetnam nam je ostao zapisan u srcima; isto kao Hobsbaum smo osećali, čak s izvesnom merom teško izgovorene krivice, da su Vijetnamci ratovali i umirali “umesto nas”.⁷⁵ Naša jugoslovenska industrija mesa izradivala je mesne konzerve za američku vojsku....

Poslednje, završno poglavlje *Zanimljivih vremena* glasi *Kod* i ovaj autobiografski zapis nas najpre upozorava na “nespornu i dramatičnu cezuru u svetskoj istoriji”, na napad na Svetski trgovački centar i Pentagon 11. septembra 2001. Još pre njega je čak na nekoliko mesta svoje autobiografije autor analizovao Ameriku i pojavu amerikanizacije, npr. “apriornu neprimerenost komunista”.⁷⁶ Uprkos tome što se sedamdesetih godina akademski afirmisao u međunarodnom kontekstu, “Amerika nije htela da zaboravi prevratničkog Hobsbauma”, tako da je “sve do odbacivanja Smitovog Akta u poznim osamdesetim godinama ostao neprimeren za dobijanje ulazne vize u SAD” i morao je da za svoja predavanja po različitim američkim univerzitetima svaki put dobije “posebnu ocenu”; njegovo članstvo u komunističkoj partiji Velike Britanije su tumačili kao “nekakvo lično osobenjaštvo poznatog istoričara ove nove vrste, akademika reaktivnih aviona”.⁷⁷ Neko ko je kao dvadesetogodišnji student sedamdesetih godina prošloga veka⁷⁸ sam išao na studijski boravak u SAD, tada zemlju institucionalizovanog antikomunizma, i na ulaznoj vizi dobio zapis da je komunista, tome se trajno odupire. Ne možeš da zaboraviš diskriminaciju i žalbu što su te još pre toga na formularu molbe za ulaz u tzv. obećanu zemlju direktno pitali da li si ikada bio komunista. Ako si jednom doživeo takvo ispitivanje o svemu što je usledilo kasnije na području SAD iz takve specijalne vize, to Americi ne možeš nikada oprostiti i trajno osećaš zaodovoljstvo da si konzulu mogao ponosno da odgovoriš: “Yes, I am a communist”. Tada mi se prvi put u životu postavilo pitanje da li čovek sam za sebe iz te činjenice može da izvuče neki podsticajan, etički primer. Nesumnjivo da svako ima pravo na kritiku, opovrgavanje ovog ili onog pogleda na svet, religiju, ideologiju, ali nikada u to ime ne sme se diskriminisati konkretni čovek, koji je sam lično pristalica nekog suprotnog nazora. Kada je reč o međuljudskim odnosima tu ostaju samo etička pravila i merila - i ništa više. Ukratko: pogled na svet smeš negirati, ali nikada konkretnog, pojedinačnog čoveka. Onog drugog prihvataj etički.

72 Isto, str. 257.

73 Eric Hobsbawm: *Interesting Times*, str. 242.

74 Eric Hobsbawm: *Zanimivi časi*, str.235.

75 Isto, str. 271.

76 Isto, str. 418.

77 Isto, str. 328-329.

78 Govorim o svom boravku u tzv. obećanoj zemlji godine 1970. i o tadašnjim modelima diskriminacije protiv nas, levičara i komunista.

5. MOGUĆNOST ZA KOMUNICIRANJE U VREMENU GLOBALIZACIJE

Ako pratimo Hobsbaumovu životnu priču, sasvim se spontano postavlja pitanje da li je danas neko ko je levičar, marksista i komunista, inače akademski priznat, međunarodno afirmisan, prisiljen da živi u nekakvom intelektualnom getu. Da li je nas, levičare, sadašnje doba označilo getoizacijom, odnosno “getovskom reputacijom”? Prođubljeno i ozbiljno naučno delo nastaje u samoći, inače je zavisno od toga koliko materijala i izvora si pritom uspeo da sakupiš po bibliotekama, i to je stil života koji je sasvim neavanturistički, iako je veoma kreativan način života koji uspeva samo retkima. Hobsbaum je uspeo kao akademik i ako poslušamo akademskog autobiografa, na zanimljiv način nam pojašnjava kako je danas, a posebno kada živimo u vremenu globalizacije, nužno znati komunicirati. Kao da između redova želi da objasni šta je razlog njegovog uspeha i napredovanja, koji posle osamdesetih godina nisu utihnuli. Njegova životna priča na intelektualnom planu jeste priča o neprestanom intelektualnom odnosno naučnom napredovanju. “Komunikacija je suština kako učenja tako i pisanja. Srećni autor koji voli oboje, jer ga oslobađa usamljeničkog ostrva na kojem po običaju sedimo, pišući neznanim primaocima u nepoznatim krajevima, koje šaljemo preko okeana u bocama u obliku knjige”.⁷⁹ Mada kao predavač zna da slušaoci mora ubediti, i to je svakako mnogo više od običnog govora i prenošenja tovara informacija na one koji su pred tobom u predavaonici. Slušaoci ti u trenutku pošalju poruku ukoliko si nezanimljiv i ako si izgubio njihovu pažnju, a paralelni razgovori ti mogu pojasniti da li si dovoljno pružio i koliko razumljivo, pa Hobsbaum priznaje: “Čak i dobar predavač komunicira samo ono što isijava iz svakog drugog izvođača sa scenskom neposrednošću, naimе projekciju neke ličnosti, nekog temperamenta, neke slike, duha koji radi - i ako ima malo sreće, može da upali odgovarajuću iskru u mašti, tamo napolju”.⁸⁰

Poglavlje, u kome se raspravlja o sposobnosti komuniciranja zove se *In the Global Village* - i odista smo u vremenu globalizacije koja svaki dan stavlja na probu našu mogućnost komunikacije i osposobljenost, čak kosmičkih dimenzija. Kao da će se engleski školski sistem truditi da socijalizuje ljude na malom ostrvu, jer je to nužnost. A očigledno uzorna. Time se u središte pažnje više postavlja komunikacija nego znanje. Uprkos popularizaciji i sveopštoj upotrebi engleskog jezika, univerzitetski profesori u vremenu globalizacije moraju da neguju višejezičnost, ne zato što je akademski poziv postao putnički, čak leteći, već - kao što nam je svima govorio Marks, koga smo nekada veoma ekstenzivno čitali - jer je reč o tome da svet promenimo. Odobranjem i priklanjanjem “ekonomskoj teologiji slobodnog tržišta”⁸¹, to nikada nećemo postići. Hobsbaum je proputovao veoma dug put i zna da globalizacija ne sme da postane homogenizacija, kada će se pojedini jezici izgubiti - potrebno je sačuvati nacionalnu i kulturnu specifičnost “u suštini pluralnog čovečanstva”.⁸²

Hobsbaum sa svim onim što je stvorio dokazuje da je hrabro probio granice getoizovanog pisanja i njegova prva knjiga, koja je u SAD lepo primljena *Primitivni buntov-*

79 Eric Hobsbawm : *Zanimii časi*, str. 324.

80 Isto.

81 Isto, str. 293.

82 Isto, str. 363.

nici iz 1959. na engleskom jeziku (na francuskom je izišla u Parizu 1966), zanimljiv je pokušaj prikazivanja pobunjeničtva nekoliko izgrednika, onih otpisanih i čak od strane levice nepriznatih, a ipak ljudi sa razvijenim osećanjem za pravičnost i socijalnu krivicu. Možda je taj osećaj bolje nazvati prvobitni nego primitivni i za taj prvi primer treba uzeti u ruke njegovo delo *Primitive Rebels*, jer se njime - opravdano - sam pohvalio kako je bio "začuđen i malčice zbunjen, kada mi je kolega s kalifornijskog Berkli univerziteta, epicentra studentske pobune u SAD, ispričao da su u većoj meri intelektualno nastrojeni mladi otporaši tamo čitali knjigu veoma oduševljeno, jer su identifikovali sebe s mojim buntovnicima".⁸³ Hobsbaum takođe s ponosom kaže da je knjige počeo da objavljuje već posle svoje četrdesete godine i da je uprkos svemu bio srećan čovek, koji je unutar marksističkih redova postao "zvezda u usponu", pošto mu je marksizam prilikom izdavanja njegovih dela čak koristio. U poređenju sa Herbertom Markuzeom doživio je nešto sasvim suprotno, jer intelektualno slabljenje i propadanje komunizma nije uticalo na izdavanje njegovih dela, a Markuzeova su šezdesetih godina bila izuzetno popularna, da bi samo nekoliko godina kasnije gotovo dospela u podzemlje. Broj prevoda Hobsbaumovih dela na strane jezike raste i ne zaobilazi činjenicu⁸⁴ da smo ga preveli na slovenački. Takođe priznaje da je neprijatno i bolno kada se osamdesetih i devedesetih godina "počeo sve više boriti i zlovoljni antikomunizam pre toga tako brojnih levičarskih *intelotokrata* ozbiljno komplikovati odnose s nekima među njima".⁸⁵ Kada dođe do toga, odnosi se prekidaju, u zajedničkom društvu se ljudi više ne osećaju dobro, a Hobsbaum je istrajao: "Pošto sam ostao ono što sam bio sve od 1956. godine, dakle poznat, iako heterodoksn komunist, čija dela u SSSR-u nikada nisu bila objavljena, neki su mi zamerili - koji su u mladosti možda bili više staljinistički ili čak maoistički nastrojeni - po njihovom mišljenju svojevoljno odbijanje toga da krenem njihovim putem".⁸⁶

Na kraju veka, koji neki nazivaju *američkim stolećem*, u poglavlju *Od Ruzvelta do Buša*, autor opet pominje teškoće zbog svoje ulazne vize u SAD, iako mu je njegov džezerski identitet 1960. pomogao da je Amerika iz virtualne stvarosti postala stvarna zemlja i da je otada posećuje već četrdeset godina. Čovek se nasmeje kada čita njegove zapise čak o mafiji, jer sicilijansku mafiju studira preko njene američke grane, te je tako nastala studija *Politička ekonomija gangstera* (The political economy of the gangster) kao podvrsta tržišne ekonomije. U Americi oduševljeno posećuje džez koncerte i tada jedinog poznatog marksistu, koji je prema njegovim tvrdnjama imao akademski položaj u SAD, ekonomistu Pola Barana (Paul Baran), putuje u San Francisco da čuje Majlsa Dejvisa, a veče je bilo beznačajno pošto "džez nije bio bog zna kako pivlačan za marksiste kojima je to bio poziv"⁸⁷. Ali Amerika ima više slika i nešto o tome može da kaže neko ko je Ameriku doživio na osnovu džez, te muzike "autsajdera", koja je probijala granice svojih crnih geta i svojim ritmom nagovestila avangardu bele dece, da

83 Isto, str. 266.

84 Isto, str. 330, u: *Interesting Times*, str.306.

85 Isto, str. 360.

86 Isto.

87 Isto, str.423.

bi se ovi odazvali studentskom protestu na Berkliju, "koji je postao nacionalan 1964. a globalan godine 1968".

Kao znak Hobsbaumove ljudske i intelektualne širine uzima se i njegovo poštovanje i priznavanje Sjedinjenih država jer je svestan da se radi o svetu koji je "priča o uspehu". U kakvom smislu? "Njihova privreda je postala najveća na svetu, odredila je brzinu i model razvoja, njihova sposobnost za tehnološka dostignuća je bila jedinstvena; istraživanje u prirodnim i društvenim naukama, čak filozofija, postajala su sve dominantnije i nije bilo moguće negirati njihovu hegemoniju nad globalnom potrošačkom civilizacijom. Na kraju veka bile su jedina preživela globalna velesila i imperija. Još više, u izvesnom smislu SAD predstavljaju najbolji deo 20. veka".⁸⁸ I šta je cena za sve to? Sve, baš sve je preplaćeno i nikako nije slučajno ovo: "S današnjim svakodnevnim pozivima na mobilni telefon po ulicama, još uvek slušam monologe neželjenih i ludih na njujorškim pločnicima u jednoj od najlošijih decenija ovog grada nečoveštva i brutalnosti. Trošenje (izrabljivanje) ljudi je drugo lice američkog kapitalizma, zemlje gde reč *baciti (otkačiti)* u svakodnevnom žargonu kriminalaca znači - ubiti".⁸⁹ Odnosno u engleskom originalu: "Human wastage is the other face of american capitalism, in a country where *to waste* is the common criminal slang for *to kill*".⁹⁰ Za kolektivni identitet ove zemlje važi da sve mora biti sve samo najbolje i pobediti nije nešto što je potrebno, već jedino što uopšte postoji. U takvom svetu se ne možeš osećati kao kod kuće, bezbedno, a odmah osetiš da si kod kuće, kada prvi put u životu kao običan turista dođeš u malo mesto na moru negde u Portugaliji. To osećanje nesigurnosti i mučenja se samo stepenuju, kada američku rečitost osetiš kao upozorenje: "Baby, don't forget, I am talking to you, but not with you. Kada to čuješ i gledaš u sjajno lice - keep smiling - razvučen do upadljive beline osmeha koji reklamira pastu za zube, znaš da ne možeš biti integrisan "u posvuda prisutni jezik globalizovanog potrošačkog društva, koje se lepo uklapa u duboko utvrđeni egocentrizam, čak solipsizam kulture SAD. Jer, kako god da je bilo u Tocquevilleovim danima, jezgro vrednosnog sistema nije postala strast za jednakošću, već individualistički, što znači neautoritaran, antinomičan, premda čudno legalističan anarhizam. Od egalitarizma je preostalo pre svega odbijanje slobodne uslužnosti nadređenima u hijerarhiji, što pomaže da objasni onu, po našim merilima, svakodnevnu grubost, čak brutalnost u upotrebi moći u SAD i prilikom njihovog ponašanja drugde, kada je reč o tome da se zna ko kome naređuje".⁹¹ To je, prema Hobsbaumu, očigledno prepoznatljiva Amerika, čak i u Nju Jorku, koji tvrdi da uopšte nije Amerika, a nečega tu ima, što kod Hobsbauma zvuči ubedljivo, naime neka temeljna nemogućnost Amerike za promene: "Začudo se moje iskustvo SAD - šezdesetih godina, obično nazivana vibracije - mnogo manje promenilo nego doživljaji drugih država, koje sam u poslednjih

88 Isto, str. 432.

89 Isto, str.433.

90 Eric Hobsbawm: *Interesting Times*, str. 405.

91 Eric Hobsbawm: *Zanimivi časi*, str.434.

pola veka upoznao.”⁹² Kako i na koji način razumeti ovu stalnost? Hobsbaum priznaje da se sitnice inače menjaju, ali “osnovni model ostaje zauvek neobično stalan”.⁹³

Moj prikaz Hobsbaumovog dela se proširuje, iako mi se ne žuri. Ovaj trenutak mi je prilikom pisanja zasmetala samo televizijska emisija o Vijetnamu, u kojoj se govorilo o radu i životu žena koje su se borile, a ti nekadašnji žene borci su danas - mnoge bole-sne i invalidi - naravno predate teškom bremenu života, bremenu koje se inače naziva svakodnevnica, a tako je potresna sudbina tih žena u azijskoj falocentričnoj kulturi. Ali su istrajne - i želela bih da odem k njima i kažem im: Vi ste se borile umesto mene, nas. Hvala! Posle završene televizijske emisije samo na tren uzimam u ruke jedan od posled-njih brojeva *Časopisa za kritiku nauke*, njen odgovorni urednik je Darij Zadnikar , i za-čudo, ne mogu da zaobiđem njegov uvodni zapis naslovljen kao *Noam Chomsky Show*, i pošto ima samo četiri strane, odmah ga pročitam. Tu se opisuje tok ovogodišnjeg pre-davanja koje je Čomski imao u Cankarevom domu. “Chomsky u svojoj političkoj filo-zofiji nije samo kritičar američke politike, već je pre svega kritičar kapitalizma odno-sno neoliberalizma. Kritika SAD se uključuje u kritiku savremenog kapitalizma čiji je najznačajniji agent država”.⁹⁴ Iako je sve bilo izrežirano tako da ova antikapitalistička obojenost nije došla do izraza, organizator je uspo u tome što Zadnikar opisuje, “kako ritual pobeđuje sadržinu”⁹⁵, a predavač bez obzira na to šta je ispričao pred ogromnim brojem slušalaca, ipak uspeva da sačuva utisak jednog od najviše citiranih autora aktu-elnog vremena. A još je tako: ko bi se gnjavio s antikapitalizmom, ako naša vlada ide u Davos, koji predstavlja sve ono što Čomski kritikuje?

6. ANTIKAPITALIZAM - PRIČA O SOLIDARNOSTI

Nekako već moram da završim svoj prikaz *Zanimljivih vremena* i opet se usredsre-đujem na pojam američke stabilnosti, koji Hobsbaum svojim analitičkim umom ovako pojašnjava: “U ludačkoj košulji ustava iz 18. veka osnažene sa dve stotine godina tal-mudske egzegeze pravnika - teologa republike - ustav SAD je mnogo više kruto zako-van nego u skoro svim državama 2002. godine”.⁹⁶ Obećana zemlja ili zemlja demokra-tije, gde može da se puca na predsednika - kako se čini sasvim drugačija Hobsbaumova ocena s obzirom na poznata skandiranja da je tamo sve “naj”, “naj”....Na većini američ-kih univerziteta univerzitetske profesorice kao žene dobijaju samo sedamdeset proce-nata plate u poređenju sa muškim kolegama. S druge strane, reč je o svetu u kojem preo-vlađuje strašna prosečnost i Hobsbaum kaže: “Sjedinjene države su, bar u svom javnom životu, zemlja prilagođena delovanju s prosečnima, jer je na to primorana, a u 20. veku bila je i dovoljno bogata i snažna da to i učini”.⁹⁷ U ovom renutku SAD deluju kao vo-

92 Isto, str.435-436.

93 Isto, str. 437.

94 Darij Zadnikar: *Noam Chomsky Show*, Časopis za kritiku znanosti, 2005, št. 219, str. 5.

95 Isto, str. 8.

96 Eric Hobsbawm : *Zanimivi časi*, str. 437.

97 Isto.

deća svetska velesila, iako je ta moć veoma problematična, pošto se svet destabilizuje; Hobsbaum čak i ne pomišlja da napiše da to nije nešto što bi kao model trebalo kopirati. Neprimerenim se po njegovom mišljenju čini “politički model kapitalističke liberalne demokratije, koja se zasniva na univerzalnim načelima lične slobode, kao što sugerišu njihova politička ideologija i ustav. Tako SAD nikako nisu jasan primer koji bi ostali deo sveta mogao da kopira, već ostaju tako snažne i uticajne poput beskonačnog procesa koji kviri Veliki novac i javno raspoloženje, prilagođavaju ustanova, javnih i posebnih da odgovaraju realnostima, koje nepromenljiv tekst ustava iz 1787. nije predvideo. Posle puberteta sam proveo u SAD više vremena nego u bilo kojoj drugoj zemlji izuzev Britanije. Ali sam ipak srećan što moja deca nisu tamo odrastala i da sam pripadam drugoj kulturi. I da ona pripada meni”.⁹⁸ Tako imperiji Sjedinjenih država sada, kada je pred nama vrh “američkog stoleća” nije jasno šta treba da učini ili može da učini sa svojom moći, i “istrajava jedino u tome da ko nije s njima taj je protiv njih”.⁹⁹ Zbir toga što stavljamo pod znak pitanja su: ideologija slavljenja ljudskih prava, tolerancija, poimanje slobode, sve na liberalistički način.

Nekada, kada smo čitali Markuzea, on nas je o tom liberalizmu mnogo šta naučio, pre svega to - šta se u slobodnom svetu oglašavalo i praktikovalo pod pojmom tolerancije, a u mnogim slučajevima baš sila prefinjenih oblika podupire ugnjetavanje. Razjasnio nam je da je društvo nasilja - Markuze se ograničava na zapadni, visoko razvijeni svet, pre svega u SAD - moguća i zbog toga što je tolerancija sama sebi cilj. Još uvek je iznad svega ekonomija sa svojim zakonitostima, monopolistička i oligopolistička koncentracija kapitala, a zakoni ekonomije se nikada ne ponašaju tolerantno. Tolerancija može značiti različite stvari, znamo ko nema kupovnu moć i ko je ima u izobilju. Markuze zato odlučno tvrdi: “Tolerancija se istinski izvodi, iako u čvrstom okviru i unapred utvrđenoj nejednakosti”.¹⁰⁰ Još pre toga kaže: “Uopšteno, funkcija i vrednost tolerancije zavisi su od jednakosti koja vlada u društvu”.¹⁰¹ Pravo govora i upoznavanje onih koji postojeći sistem negiraju i suprotstavljaju mu se, tolerišu se samo pod uslovom da se s reči ne pređe na delo. Monopolistički kontrolisana sredstva informisanja i komunikacije - kako ekonomski, tako i politički - pod maskom tolerancije stvaraju ubeđenje šta je pravo a šta krivo, šta istinito, a šta lažno, ništa više nije tolerisano - već vođeno i manipulirano. Tolerancija bi trebalo da bude simbol slobodnog društva, ali dar vlastodržaca nikada neće biti, i zato će oni koji su spremni da se bore za slobodu u prava, čak i onih sa margine, potlačenih, po pravilu uvek biti netolerantni jer nikako ne tolerišu ugnjetavanje, jer to ne mogu činiti.

Socijalizam je sebi podredio zakone ekonomije i istrajao u ideji organizovane solidarnosti, sadašnje doba sa svojim liberalizmom nas suočava sa činjenicom kako mnoga ljudska prava, poput onog na obrazovanje, uređene socijale na svim nivoima, besplatno lečenje - gube status nekadašnjih društvenih, t.j. socijalnih kategorija i postaju deklarirano individualizovane, odnosno čak ekonomske kategorije, a sve u ime demokratizacije i ideologije ljudskih prava. Bićeš toliko zdrav koliko budeš imao para, a obrazo-

98 Isto, str.438.

99 Isto.

100 Herbert Marcuse: *Represivna toleranca*, str. 116.

101 Isto, str. 99.

van s obzirom na svoju krupnu moć. Savremenoj kritici nekadašnjeg duha identiteta, t.j. ideje svetske solidarnosti i univerzalizma - oba imaju negativni prizvuk totalitarizma - možemo da postavimo pre svega jedno pitanje: kako promišljati ljudska prava ako ne univerzalno, recimo da li je sloboda za sve ili samo za neke? Tako su deklarirani partikularizam i individualizam savremenog doba u velikoj zavadi sa humanizmom, koji jeste i ostaje univerzalno načelo. Čovek koji gleda demonstracije antiglobalista, ne može ništa drugo nego da ih simpatije i bude solidaran s romantičnim pokretom antiglobalizma, uprkos tome što deluje kao "zbunjeno traženje globalne pravde".¹⁰² Takođe i Džerdž Soroš nije oklevao da napiše - nadam se da bar malo smemo da verujemo njegovoj iskrenosti - ovu misao: "Verujem da je postojeći globalni kapitalistički sistem izvitoperena varijanta nekadašnjeg globalnog otvorenog društva".¹⁰³

Ljudska prava ili potrebe? Liberal će naravno govoriti o pravima, markista ne, jer će to najpre izvoditi iz ljudskih potreba. Stoga na ovom mestu, gde bi bilo logično da ponudim retorički zanimljivo naklapanje u stilu nekog našeg kreštavog i sveznajućeg kafanskog hora na temu ljudskih prava, moram pomenuti misao koju je izrekao dobitnik Nobelove nagrade Džejms Wotson (James Watson), koji je otkrio strukturu DNK : "Voleo bih da prestanem s upotrebom reči pravda i svetost. Umesto toga bih rekao da ljudi imaju potrebe kao što su hrana, obrazovanje ili zdravlje - i da moramo kao društvena vrsta delovati tako da ih zadovoljimo. Pripisivanje ovim potrebama bilo kakvo više, kvazi-mistično značenje je za Stivena Spilberga i njemu slične. Pošto je aura negde u nebesima - obično sranje".¹⁰⁴ Govoriti danas u našim relacijama o stvarnim potrebama ljudi nije dobrodošlo - već čujem kreštanje o tome da je to totalitarizam. Uprkos tome, odlučno tvrdim: Razumeti potrebe ljudi jeste stvar našeg osećaja za solidarnost koji treba podsticati i negovati.

Više uzajamnosti odnosno solidarnosti kao temeljnog ishodišta našeg identiteta, koji čuva pluralizam i toleranciju, treba da bude naše osećanje koje nas orijentiše. Sve ovo postavlja etiku na tešku proveru. Prvenstveno zbog toga što na etičkom području mnogo više nego sam *cilj*, o etičnosti ili neetičnosti odlučuju upravo *sredstva* za njegovo postizanje. *Šta učiniti* - to prvo i najviše etičko pitanje ostavlja čoveka u svakom trenutku da odgovori na pitanje *kako*, recimo, kako i čime oživeti ideale, pobuditi idealizam koji bi prešao u delovanje i prestupio granice ovoga trenutka tek getovskog življenja i još bolje getovskog govora. Taj govor je naravno sumnjiv, jer ga prati prigovor da se opet radi o nekakvoj totalitarnoj propagandi. Ovde moram pomenuti novije delo *Solidarnost* u kojem nemački filozof Hauke Brunkhorst pojam solidarnosti razume čak kao nešto što nezaobilazno pripada demokratiji, i zato razlikuje potencijal solidarnosti savremene demokratije. Solidarnost nikako nije milost već pravičnost, koju omogućava individualna sloboda. Savremena tržišna ekonomija deluje kao socijalna integracija bez solidarnosti, svetska kapitalistička ekspanzija uništava potencijale solidarnosti. U predgovoru autor sam kaže da ga je prilikom nastanka ovog dela usmeravala misao kako je demokratska

102 Vid. Gorazd Kovačič: *Protiglobalisti: zbegano iskanje globalne pravičnosti*, Delo, 42 (2000), št. 20, str. 14-15.

103 George Soros: *Globalizacija*, Učila International, Tržič, 2003, str. VIII

104 Vid. Francis Fukuyama: *Konec človeštva. Posledice revolucije v biotehnologiji*, Učila International, Tržič, 2003, str. 121.

solidarnost moguća kao svetski proces, globalizacijski - bez tog univerzalnog pristupa će se solidarnost ¹⁰⁵ pokazati bezuspešnom.

Biti solidaran je dakle sinonim za biti pošten i potreba za poštenjem i pravičnošću jeste temelj etike. Naš sada pokojni biskup Vekoslav Grmič (1923-2005) bio je svestan da je u tome neki utopijski momenat ljudskog postojaja i u svim svojim antropološkim studijama je isticao da je čoveku svojstvena težnja za utopijskim, uprkos povikama postutopijskog pravca i njegove zakletve nad krajem utopija i njihovoj smrti. U knjižici pod naslovom *Poslednji spisi* i podnaslovom *Misli o savremenom dobu* (Izdavačka kuća Unigraf, Ljubljana 2005)¹⁰⁶ - njeno izdanje nije mogao da doživi - vidno istupa vrednost solidarnosti kao osnova i ishodište za njegovu refleksiju o savremenom dobru, koja obuhvata veoma raznovrsna područja i ujedno je zajednička nit što povezuje Grmičeve poslednje misli. Iz njegovog poimanja solidarnosti - a to takođe vredi ubuduće istraživati - proizlazi čak najtešnja povezanost solidarnosti s pojmom pravičnosti odnosno - malo uz pomoć J. Habermasa rečeno - solidarnost je *to-drugo* pravičnosti. I američki filozof Ričard Rorti (Richard Rorty) nas uverava¹⁰⁷ da su pojmovi ljudsko dostojanstvo i pravda, tolerancija i nešto slično, što inače zvuči načelno i čak poosobljava naš humanizam, na žalost se nije pokazalo dovoljno učinkovitim. Ono što je u solidarnosti posebno uverljivo, jeste to što nazivamo saosećanje, i lično razumem Grmičeva poslednja upozorenja i razmišljanja kao uputstvo za promišljanje o prirodi saosećanja - ne u nekakvom patetičnom dodatnom značenju i zloupotrebi - već zbog toga što nešto etično istinski deluje. Za našu razvijenu moć uživljanja, sa-osećanja i doživljanja su-čoveka, drugoga čoveka, važi da je to put ka solidarnom čoveku i još više solidarnom čovečanstvu, ističe Grmič. Zato naravno ostaje značajnije pitanje kako tretiramo ljude na zemlji u poređenju sa svim raspravama o postojanju onostranosti, upozorava Rorty koji ne prećutkuje to kako smo mogli biti zahvalni i *Novom zavetu* i *Komunističkom manifestu*, jer je reč o "dva teksta koja su nas unekoliko učinila boljima - koja su nam do izvesne mere pomogli da presečemo našu surovu sebičnost i naš civilizovani sadizam".¹⁰⁸ Da bismo sve to razumeli, moramo shvatiti kako su ljudi najpre bića potreba koje moramo pojedinačno zadovoljavati da bismo živeli i preživeli. Tu marksizam neće nikada začutati i Hobsbaum nas podstiče da nas ne treba biti sramota što nosimo oznaku marksista - isto kao i on sam, primerno i istrajno, do kraja.

Misaoni trag je sada, kada sam već na kraju *Zanimljivh vremena* snažan i još je nekoliko dela preda mnom koja zahtevaju da ih malo oslušnem, upravo zato da bi čovek mogao da razmišlja onako kako to želi Entoni Gidens (Anthony Giddens) u svom delu *Treći put*, i to - čime pobuditi politički idealizam. To verovatno neće ići s nekakvom potpunom anamnezom prošloga, pošto smo sasvim opravdano pod utiskom nekih vrednosti solidarnosti i ideala: "Socijalizam i komunizam su prošlost, iako nas još uvek proganjaju. Sve one

105 Hauke Brunkhorst : *Solidarität. Von Bürgerfreundschaft zur globalen Rechtsgenossenschaft*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2002, str. 8.

106 Vekoslav Grmič: *Poslednji spisi. Misli o sodobnosti* (ur. Srečko Reher in Mitja Hribar), Unigraf, Ljubljana, 200, str. 5-14.

107 Vid. Richard Rorty, *Contingency, irony, and solidarity*, University Press, Cambridge, 1989.

108 Richard Rorty: *Komunistični manifest 150 let pozneje: Spodletele prerokbe, veličastna upanja*, Teorija in praksa, 1998, št. 5, str. 955.

vrednosti ideala na kojima su se napajali ne možemo jednostavno skloniti u stranu, jer su mnogi još uvek suštinski sastavni deo kvalitetnog života, koji je konačni smisao društvenog i privrednog razvoja. Naš izazov je ponovno uspostavljanje važnosti tih vrednosti na onim područjima gde je to izmaklo socijalističkim privrednim programima”.¹⁰⁹

Najpre je reč o vrednostima i idealima, samo kapljici idealizma, da bi neko od nas svojim materijalističkim rezom kroz svet prizvao onu solidarnost uz koju bi možda svet mogao da se promeni. Ova čistota cilja i naš patos htenja nas obavezuju da moramo još dugo razmišljati o sredstvu, jer naše identitete više nećemo graditi na prošlosti. Time smo na izrazito etičkom području kada spoznaja ne ostaje samo na teorijskoj ravni već prelazi u praktično delovanje, nešto pokušavamo aktivno uraditi, a već Aristotel pojašnjava: “Cilj je jasno postavljen, jedino je sporno kako i kojim putem ga je moguće dostići”.¹¹⁰ Aristotel je sasvim svestan da je naša odluka da delujemo “uvek povezana sa sredstvima za postizanje nekoga cilja”.¹¹¹ I taj uzorni majstor za etiku nas je trajno podučio da našu etičku osvešćenost i odgovornost ne proveravamo samo i jedino s obzirom na cilj činjenja, već mnogo više s obzirom na sredstva koja smo svesno izabrali za dostizanje nekakvog cilja. Da cilj ne opravdava bilo koje sredstvo jeste i ostaje jedna od temeljnih poruka Aristotelove etike, i utoliko bolje, jer je svestan da je pritom reč o svesnoj ljudskoj odluci i prosuđivanju, dakle na odgovornosti. Ali više nego za bilo šta drugo su za istorijsko dešavanje upravo odlučujuća sredstva, jer se njima istorija uopšte stvara; tako je već Hegel razumeo da nas “pitanje sredstava” vodi “u pojavu same istorije”¹¹² Tragična odiseja boljševizma nas je po cenu strašnih žrtava naučila - bar se nadamo tome - kakva neprimerena sredstva moramo izbegavati, te da se terorom, ovakvim ili drugačijim, ne može graditi blagostanje čovečanstva. A takođe ne ni sa anonimom, a prefinjenom silom terora ekonomije, odnosno kapitalizma.

Poslednje poglavlje Hobsbaumovih *Zanimljivih vremena* nosi naslov *Kod*, dakle šifra, pomoću koje treba da raspetljamo našu sadašnjost i stupimo u budućnost; ova ostaje negde netransparentna. Da je istorija proces koji napreduje, u ovom trenutku ne možemo reći, a ciklična ponavljanja su tako uverljiva da sada, kada sa velikim oduševljenjem čitamo dela F. Ničea vidimo kako je Marks skoro nem i da Hajdegeru i Ničeu nema alternative. Kako dakle u buduću? Ne želimo da se odrekemo nadanja, uprkos svemu ne, a nemački filozof Ernest Bloh nas upozorava da nada jeste i ostaje pre svega *anticipacija budućnosti*, dok se iskustvo odnosi na prošlost, ponavlja za njim francuski filozof Rože Žarodi (Roger Garaudy) i ističe: “Budućnost ne možemo sebi predstavljati tek kao nastavak prošlosti i kao ekstrapolaciju sadašnjosti. Moramo je zamisliti. Zamisliti prema konceptu čoveka ili društva, i na nov nači pregledati konačne ciljeve sistema”.¹¹³

A to nije moguće bez filozofskog i u najširem smislu reči metafizičkog utemeljenja. Utopija i utopijsko mišljenje biće uvek povezano sa mišljenjem koje prevazilazi pret-

109 Anthony Giddens : *Tretja pot: prenova socialne demokracije*, str. 10-11.

110 Aristoteles: *Nkomahova etika*, III knjiga, 1112 b.

111 Isto, 1113 a.

112 G. W. Hegel : *Vorlesunge ueber die Philosophie der Geschichte*, Werke (1-20), Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1986, str.33.

113 Roger Garaudy: *Človekova beseda*, Mohorjeva družba, Celje, str. 97.

hodno, koje ima pogled usmeren napred. Zato nam Ernest Bloh u nizu svojih dela koja su nastala još u vremenu realsocijalizma predlaže da prošlo i staro razumemo iz novog, a ne obratno. Ukratko, reč je o uzimanju prošlog iz budućeg a nikako za uzimanje budućeg iz prošlog. Budućnost se isto tako ne može konstruisati po uzoru nekakvog zlatnog doba, za koje je već T. V. Adorno protestujući zaključio kako su sumnjivi dokazi o tome da ga je ikada i bilo. Budućnost se takođe ne može ni otkriti, onako kako je Kolumbo otkrio Ameriku, dodaje Žarodi. Prema njegovom izričitom upozorenju budućnost “moramo pronaći”, jer: “Istorija nije determinisan prelaz od uzroka ka posledici, već namenski, izrazito ljudski prelazak iz mogućeg u realno”.¹¹⁴ Sadašnje doba nije naklonjeno filozofima kao što su Ernest Bloh i Đerđ Lukač.¹¹⁵ S njima ipak nismo završili, iako im se pripisuje anahronizam, čak govorimo o totalitarizmu, cinizmu, kao što noviji izvor zamera E. Blohu¹¹⁶, posle 1989. godine. S obimnim teorijskim dostignućem koje su ostavili Bloh i Lukač, nikako ne možemo potvrditi sada tako popularne ideje o kraju utopija. Njihovi prilozi ostaju ubedljivi na tački gde postaje jasno: ako mišljenje ne bi bilo moguće izraziti i ne videti ništa utopijsko, značilo bi to kraj mišljenja i samoga čoveka - a to su Ničeove strašne slutnje.

Nije moguće izbeći uticaj tvrdoglavog Adornovog učenika Petera Sloterdijka (1947) koji u *Predgovoru* svoje *Kritike ciničnog uma* upozorava da posle završetka studentskog pokreta “doživljavamo zastoj teorije”¹¹⁷ i želeli bismo razumeti zašto je to tako, jer i paničnost njegovog kasnijeg dela *Evrotaoizam* nastavlja u istom pravcu. Ne samo da se posle 1989. raspala praksa organizovane solidarnosti, već je i teorija postala krhka i lomljiva. Zbog čega je gubitak jedne organizovane solidarnosti imao tako tragičan učinak? Možda i zato čitamo tog neobičnog i spornog Sloterdijka da bismo se lakše snašli u svetu koji nismo izabrali prema želji, kao da taj svet više ne bi bio naš, jer smo želeli drugačiji. Dvadeseti vek, koji je više nego bilo koji drugi bio politički zasvođen, znači izazov za teoriju koja mora da prevlada preovlađujući pesimizam, melanholiju, tragičnost, čak nihilizam. Generaciji 68. koja je još verovala u emancipatorsko poslanstvo politike, prema Sloterdijku ostaje nemoć da se izrazi “obilje i kost života”¹¹⁸, jer o svom životu nikada ne možemo govoriti spontano. Ostala je samo određena škrtoš na rečima, koja se ograničava na nekoliko “znakova odobravanja ili neslaganja”.¹¹⁹ Zato je smisao postmetafizičke kulture da ukoliko želi biti stvarna alternativa bezizlaznosti vremena posle 1989., oslušne najspontanije tendencije života “odozdo” i ne više one “odozgo”, odnosno principe. U tome bi bio smisao metafizičkih procesa, koji bi mogli da otvore beskonačne perspektive za samorasvetljavanje života. Isto tako bi odnos između etike i politike po Sloterdijku morao naći prostor za sasvim drugačije pojavne oblike iskušavanja samoga sebe kao jedinu svima poznatu tradicionalnu afirmaciju principa. Takva postmetafizička

114 Isto, str. 96.

115 Vid. Cvetka Toth: *Između metafizike i etike*, Pomurska založba in ZIFF, Ljubljana, 2002, str. 134-152.

116 Lothar Bossle: *Zur Soziologie utopischen Denkens in Europa. Vom Thomas Mann zur Ernst Bloch*, Bonifatius, Paderborn, 1993, str. 8-9.

117 Peter Sloterdijk: *Kritik der zynischen Vernunft*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, str. 23.

118 Peter Sloterdijk: *Evrotaoizam. H kritiki politične kinetike*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 2000, str. 194.

119 Isto.

politizacija kao *antropologija politike* bi potom još uvek mogla da obavlja svoje emancipatorsko poslanstvo u vremenu koje je suočeno sa ugroženošću postojanja sve svetske biti i života u njoj. Najbukvalnije po Sloterdijku - u odnosima kada su visoka tehnika i poslanstvo ljudskih prava destabilizovali stvarnost u njenoj postojanosti.

I šta bi rekao Erik Hobsbaum? Veoma konkretno nam predlaže da na nov način i temeljno razmislimo o dva veoma značajna pojma koji određuju naše egzistencijalne aspekte, odnosno o pojmovima distance i identiteta, jer: "Istoriji je potrebna distanca ne samo od strasti, osećanja, ideologija i strahova naših verskih ratova, već i od sve opasnijeg iskustva *identiteta*"¹²⁰. Svestan je da je istoriji potrebna distanca i neku jedinstvenu mogućnost istraživanja širokog područja, a ujedno osposobljenost da se distancira od svoga nasleđa. Gotovo poetično i blago proročki opominje da nismo drvo, već pre ptica selica. Ako je apelovao na svoje klasne drugove da nikako ne treba da se odreknu materijalističkog istorijskog pristupa, koji po njemu ima trajnu vrednost i još uvek i istraživačke mogućnosti u budućnosti, tada je odbacio ciklizme - večno vraćanje - i u prošlost zagledane vizije razvoja s ovim zaključkom: "Anahronizam i provincijalizam su smrtni gresi istorijske nauke, oba izviru iz čistog neznanja o tome kako stoje stvari drugde, što može samo u retkim slučajevima da pobedi čak bezgranično čitanje i moć mašte. Prošlost je, ukratko, druga zemlja. Njene granice mogu da prestupe samo putnici. Ali izuzimajući one koji žive nomadskim životom - putnici su po definiciji ljudi izvan svoje zajednice."¹²¹

U svom srazmerno dugom životu - možda će još dočekati Demokritove godine, tog našeg uzora materijalističke filozofske tradicije, koja se suprotstavila idealizmu s tvrdnjom da su već od svog početka idealizam i nasilje u bratskom odnosu, onako kao što je to činio Platon, koji je svojom rukom dao da se spale Demokritovi spisi - bio je Hobsbaum putnik. Isto kao i Demokrit živeo je bez straha, voleo je da pije liker od trešnje i pevao sa svojim kolegama pred slušaonicama univerziteta gde su ga čekali slušaoci. "Živi bez straha" - poručuje nam stari antički filozof, a Hobsbaum - da se svet ne može menjati onako da bi se svideo samo nekima, a isto važi i za prošlost. Ovde i mi moramo reći da bit nije samo "bilost" (ono-što-je bilo), te se uvek usuđujemo da pročitamo mogućnosti za budućnost, koje uključuju drugojačijost od ovoga što-samo-je. Političku zasvođenost svoje mladosti sada, kad nismo više mladi, možemo poreći jedino životom samim. I ta "rana" Karl Marks koja je ostala, upozorava nas da svet još uvek treba menjati, da bismo ga promenili u prisni dom za sve ljude, za sve nas, ukratko, da bi posvuda u svetu bivali kao kod kuće. Domovanje u svetu bio je naš ideal - i nije nam žao. Svojoj nekadašnjoj levičarskoj politizaciji priznajemo da nam je pomogla da izoštrimo osećaj za verodostojnost života, i nekom sadašnjem kritičaru - koji punih usta demokratije urla da se tu opet radi o postkomunizmu - možemo još samo da se nasmejemo. Niko od nas ne oseća potrebu da odgovara takvim "demokratama".

Sa slovenačkog prevela
Dr Bojana Stojanović Pantović

120 Eric Hobsbawm : *Zanimivi časi*, str.443.

121 Isto.

CVETKA HEDŽET TOTH
Univerzitet u Ljubljani, Filozofski fakultet

AUTOBIOGRAPHY OF A POLITICIZED CENTURY

Summary: The paper is an extended problem-focused analytical outline of the work of the English Marxist Eric Hobsbawm entitled *Interesting Times. A Twentieth-Century Life*. What is particularly underscored is the fact that Hobsbawm is someone who persists to the end, thus even today, even though everything that served as the build-up of the Russian Revolution fell to pieces. His interpretation of history delves into two concepts that have to be subjected to a critical analysis, namely distance and identity. One of the leading and at the same time concluding ideas of his *Interesting Times* is: "But history needs distance, not only from the passions, emotions, ideologies and fears of our own wars of religion, but from the even more dangerous temptations of 'identity'." His autobiography offers also the following thought that in many ways represents the leitmotif of his extremely interesting work: "We are the first generation to have lived through the historic moment when the rules and conventions that had hitherto bound human beings together in families, communities and societies ceased to operate. If you want to know what it was like, only we can tell you. If you think you can go back, we can tell you, it can't be done."

Regardless of the fact that he is willing to admit, "I am prepared to concede, with regret, that Lenin's Comintern was not such a good idea," Hobsbawm as a Marxist and communist is aware that the world and its conditions are yet to change. "Still, let us not disarm, even in unsatisfactory times. Social injustice still needs to be denounced and fought. The world will not get better on its own." To cherish and maintain the utopia of this possibility is Hobsbawm's lasting contribution to the materialist and Marxist interpretation of history that calls for our reaching beyond frontiers of the past – also the frontiers of his politicized century.

Key words: Eric Hobsbawm, Marxism, philosophy of history, metaphysics, utopia, anthropology of politics, ethics.